

EGO



Universiteit van Amsterdam
an NOVEMBER 1990 de 2

Telefoon 020 512674

MAANDBLAD VAN DE HUMANISTISCH GEESTELIJKE VERZORGING BIJ DE KRIJGSMACHT



**"Wij doen het in ieder geval
niet slechter..."**

**In dit
nummer o.a.:**

- GV-uren weer bedreigd • Saddam Hussein en het vijandbeeld • De Europese banken en de drugshandel • De doodstraf afgestraft? • 'Kracht'
- Béétje vloot heeft een aal • Raadvrouw naar de Golf • Gekwakkel rond Van Basten • Tast maar toe... • John Hiatt vindt succes

Abonnementsprijs f 15,- per jaar, te
storten op postbankrekening 480414
t.n.v. Hoofdraadsman HGV te Zeist.
Militairen ontvangen het blad op aan-
vraag zonder betaling.

Redactie:

Jan den Boer, Klazien van Brandwijk-
Wiltjer, Wim Heij (voorz.), Carine van
Hinte, Peter Samwel, Frank Spoel-
stra.

Vaste medewerkers:

Adriaan Bijl, Theo Carree, Arend van
Dam, Evert van Dijk, Gerard van Erke-
lens, Karen Heij, Pieter de Jager, Tom
Janssen, Willy Lohmann, Frits Maas,
Len Munnik, René Nauta, Leo van Op-
zeeland, Cor Out, Tom Pauka, Freek
Pol, Wim Reinders, Rien Robijns, Ka-
rel Roskam, Paul Rutten, Hans
Schonk, Klaas Soesbeek, Jan Stooft,
Wessel Visser, Hans van Wissen.

Eindredactie en vormgeving:

Frank Spoelstra

Druk:

Brouwer Offset b.v. Utrecht

Adres redactie en administratie:

Bureau Hoofdraadsman,
Coornherthuis, Oranje Nassaulaan
71, 3708 GC Zeist, tel. 03404-14436.

Bijdragen in EGO verschijnen op per-
soonlijke titel en vertegenwoordigen
niet noodzakelijkerwijs de visie van
de redactie of de dienst HGV.

Inhoud

GV-uren weer bedreigd	2
Leidinggeven zonder kaderopleiding	3
John Hiatt vindt succes	6
Saddam Hussein en het nieuwe vijandbeeld	8
Raadsvrouw naar de Golf	11
Tast maar toe...	12
Gedicht	13
'Kracht'	14
Glimlachen (poster)	16
Eén beleving/Vragen staat vrij	18
Gekwakkelt rond Van Basten	19
Geen plaats/Petra van Straaten	20
Béétje vloot heeft een aal	22
De Europese banken en de drugshandel	24
De doodstraf afgeschaft?	26
Vijandbeeld (Prikkels)	28
Boeken	29
Willy Lohmann	32

Foto's:

voorpagina Rienk-Jan Huizenga
pag. 21 Gerard van Erkelens

De g.v.-uren weer bedreigd

Met een zekere regelmaat worden de diensten geestelijke verzorging geconfron-
teerd met aanslagen vanuit de krijgsmacht op een fundamenteel onderdeel van
hun bestaanswijze. We doelen hier op het verzorgen van de zgn. g.v.-uren en de
meerdaagse vormingsbijeenkomsten voor militairen in groepsverband. Vele
tientallen jaren had Jan Soldaat gedurende zijn diensttijd recht op één (les-)uur g.v.
per week tijdens de normale diensturen, alsmede op twee 2½-daagse vormings-
conferenties. Hoe belangrijk de taken van de g.v. - zowel het groepswork als de
persoonlijke begeleiding - werden gevonden, bleek nog eens uit de Defensienota
1974:

'De krijgsmacht is een instituut met een vredebewarende taak, maar moet in het ergste geval
gewapende strijd voeren. Het personeel heeft een taak - ook al in de opleidingsfase - die
feitelijk ethisch-paradoxaal is, hetgeen aanleiding kan geven tot conflicten. Ondanks het
doelbewuste streven aansluiting te vinden bij ontwikkelingen in andere sectoren van de
maatschappij, zal de krijgsmacht door aard en taak haar specifieke karakter behouden. Een
eigen geestelijke verzorging, die de situatie in de krijgsmacht kent en aanvoelt, kan de
militairen helpen genoemde problemen op te lossen.'

Desondanks slaagde in 1976 een poging van de toenmalige bevelhebber der land-
strijdkrachten om het totale aantal g.v.-uren d.m.v. een nieuwe regeling drastisch
te beperken. Het argument was de diensttijdverkorting (van 16 naar 14 maanden),
het resultaat een kleine halvering van de voor de g.v. beschikbare uren.

Nog geen vier jaar later, ingaande 1980, volgde een nieuwe aanslag: de in de
eerste opleidingsmaanden plaatsvindende 2½-daagse vormingsbijeenkomsten
werden merendeels verplaatst van de eerste naar de tweede weekhelft. Met als
gevolg dat in plaats van zeven effectieve dagdelen (van maandagochtend tot
woensdagmiddag) er in de praktijk nauwelijks vijf overbleven (van woensdag-
avond tot vrijdagmiddag).

En wat nu? Veertien, resp. tien jaar later dreigt de geschiedenis zich te herhalen.
Opnieuw worden er - op verschillende nivo's in de krijgsmacht - plannen
gesmeed, voornemens kenbaar gemaakt en soms zelfs al ten uitvoer gebracht om
de g.v.-uren en/of de vormingsdagen nog verder in te perken. En opnieuw wordt het
argument van de diensttijdverkorting (van 14 naar 12 maanden) aangegrepen om a)
het aantal g.v.-uren te verminderen en b) de vormingsbijeenkomsten zodanig te
plannen dat nog slechts één overnachting plaatsvindt in de vormingscentra. Met
name dit laatste is van desastreuze invloed op het vormingsproces, dat in feite met
amper twee dagen toch al met een uiterst minimum genoegen moest nemen.

Daarenboven willen wij hier wijzen op het ontstaan van een merkwaardige tegen-
stelling tussen beleidsadviseurs en -makers enerzijds en beleidsuitvoerders an-
derzijds.

In mei van dit jaar werd het onderzoeksrapport 'Geweld in de krijgsmacht' van de
commissie Drenth aangeboden aan de minister van Defensie (zie ook EGO van
september jl., blz. 3-6). Ook de Maatschappelijke Raad voor de Krijgsmacht leverde
eind augustus desgevraagd een spoedadvies (nr. 20) aan de minister naar aanlei-
ding van het rapport. Uit een en ander valt bij herhaling het grote belang af te
leiden dat wordt gehecht aan de g.v.-diensten, die werkzaam zijn in, maar (als
enig!) ook *volstrekt onafhankelijke* van de krijgsmacht.

Aan die unieke status heeft de g.v. haar veelgeprezen lage drempels te danken.
Maar het is ook die aparte status waardoor de g.v. de enige echte vrijplaats is voor
reflexie en bezinning, menselijke eigenschappen zonder welke geen zichzelf re-
specterende krijgsmacht kan en moet willen bestaan! Uit genoemde rapporten valt
dan ook allesbehalve een gewenste vermindering van g.v.-taken te lezen. En het
kan ook *principeel* nooit zo zijn dat uitvoerders in de krijgsmacht, commandanten
van laag tot allerhoogst, op eigen gezag of dat van een meerdere, menen wijzigin-
gen te kunnen aanbrengen in g.v.-taken. Het is eenvoudig niet te hunner compe-
tentie. De onafhankelijke g.v.-diensten bij de krijgsmacht zijn nimmer te vergelij-
ken met andere diensten van de krijgsmacht (zoals bijv. de MDD en de MGD).
Wijzigingen in de bestaanswijze van de geestelijke verzorging zijn altijd en uitslui-
tend een zaak van de zeggende instanties en de politieke leiding en nooit van
militairen. Tegen de bovengenoemde ontwikkelingen is dan ook in eerste instantie
ernstig protest aangetekend bij de BLS door de hoofden van de r.-k., prot. en hum.
g.v.-diensten.

Wij houden de EGO-lezers op de hoogte.

Redactie

Leidinggeven zonder kaderopleiding

"Wij doen het in ieder geval niet slechter dan die SROKI-jongens"

Napoleon schijnt ooit gezegd te hebben dat iedere soldaat de maarschaksstaf in zijn ransel draagt. Dienstplichtigen van nu zullen om zo'n uitspraak hartelijk lachen. Een aantal soldaten schopt het tot éénpitter en een nog geringer aantal tot korporaal. Daar houdt de carrière ladder voor Jan Soldaat, zo'n beetje mee op.

Toch weet iedere lichting een beperkt aantal soldaten – zonder daarvoor geselecteerd te zijn – de rang van sergeant te bereiken. Vlak voordat de sergeant-strepen aan Ronald Dullemans en Wim van der Helm werden uitgereikt, sprak EGO-redakteur Wim Heij met beiden over het leidinggeven zonder kaderopleiding.



Wim van der Helm (l.) en Ronald Dullemans: "Je moet deel uitmaken van de groep, ook tijdens oefeningen..."

Ronald en Wim zijn van de lichting 89-5 en waren als 'gemeen'-soldaat ingedeeld bij de B-cie van het 45ste Painfbat te Steenwijk. Ronald Dullemans (25) volgde een opleiding aan de HTS (richting kartografie) en Wim van der Helm (24) aan de Zeevaartschool (stuurman). Over één ding zijn beide aanstaande onderofficieren het hartgrondig met elkaar eens: een SROKI-opleiding is beslist niet nodig om te kunnen functioneren als groepscommandant.

Met welke instelling zijn jullie, september vorig jaar, opgekomen?

Wim: Je moet, dus probeer er iets van te maken. Voordien had ik van alles en nog wat geprobeerd om er onderuit te komen. Ik zat nog op zee, maar wilde van vak veranderen. Dat hield in dat ik eerst in dienst moest. Daar had ik niet veel trek in. Met Kerkrade contact opgenomen, maar hoe ik ook praatte, ik moest er in. Tja, wanneer ik er dan toch

in moet, dan maar proberen er iets aardigs van te maken.

Ronald: Ik heb ook vóór opkomst contact gehad met Kerkrade, om te kijken of er een baantje was dat in het verlengde van mijn opleiding lag. Dat kon misschien, maar dan moest ik een officierskeuring ondergaan. Dat heb ik gedaan, maar werd afgetest.

Wegens gebrek aan leidinggevende kwaliteiten?

Ronald: Dat hebben ze niet gezegd. Wel zeiden ze dat ik goed zou functioneren in de burgermaatschappij, maar niet in de militaire dienst. Het was voor mij wel een teleurstelling, omdat ik daarvoor, in militaire dienst, niet in mijn vakgebied kon blijven. Toen het eenmaal zo lag kon ik twee dingen doen: blijven mokken of er iets van proberen te maken. Ik heb voor het laatste gekozen.

Uit iedere groep, bij de infanterie, moet

een plaatsvervanger (plv) komen. Werden jullie dat, vanwege de leeftijd, automatisch of moest er om gevochten worden?

Wim: Bij ons hoefde er niet om gevochten te worden. Ik rolde er haast vanzelf in. Het begon met het aanwijzen van een kameroudste en dat werd ik, vanwege mijn leeftijd denk ik. Het hoefde niet, maar in veel gevallen werd de kameroudste later ook de plv. Ik moet er wel bij zeggen dat ik het ook wel wilde worden, want vrienden van mij hadden mij gezegd: je moet plv worden of boordschutter, dan heb je nog wel een redelijke tijd. Dat is ook wel aardig uitgekomen.

Ronald: Ik kwam een week later dan de anderen. Ik zou eerst chauffeur worden, maar dat ging niet door. Toen ik bij het onderdeel aankwam heb ik een gesprek gehad met de kapitein. Daar heb ik alles verteld, wat ik geprobeerd had en waarom het niet door was gegaan. Die raadde mij toen aan te proberen plv te worden. Aangezien ik zelf wel wilde trachten er iets van te maken ben ik, denk ik, plv geworden. Er is in onze groep niet om gevochten, maar er waren wel meer kandidaten. Uiteindelijk werd ik door het kader aangewezen.

Na de schoolperiode kregen jullie een dienstplichtig sergeant. Hoe keken jullie daar tegenaan?

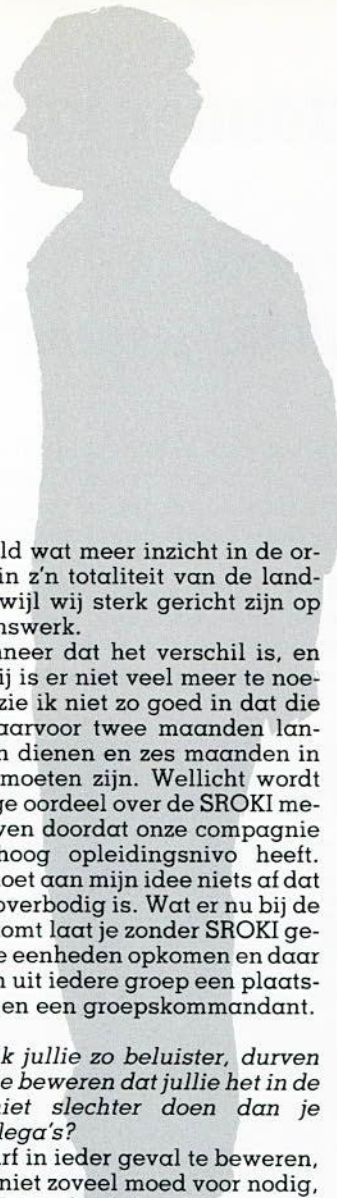
Wim: Het deed mij niet veel, je weet immers lang genoeg vantevoren dat er een groepscommandant op de groep wordt gezet. Tijdens de oefening Paraat maakte ik kennis met hem. Even mee gesproken, bleek ook nog een zeilboot te hebben, dus iets van een gemeenschappelijke interesse. Mijn idee was dat het wel goed zou gaan.

Ronald: Ik was wel benieuwd wat voor type groepscommandant wij zouden krijgen. Direct na het instromen van het dienstplichtige kader was het echter al duidelijk dat er voor onze groep geen groepscommandant uit de hoge hoed was gekomen. Dat betekende dat onze groep het zonder moest doen. Anders gezegd: dat ik het moest doen, met de groep natuurlijk. Het feit dat de groepsbinding in onze groep groot was en dat ons peloton al een beroepskaderlid meer had heeft de doorslag gegeven waarom wij geen groepscommandant kregen.

Na verloop van tijd haakte jouw groepscommandant af en moest jij het overnemen. Wat was de reden?

Wim: Het heeft een hele tijd gesleept.

Foto Wim Heij



Veelvuldig had hij mutaties of was hij ziek thuis, in ieder geval was het wel duidelijk dat hij er niet veel zin in had. In het begin merk je dat nog niet zo erg, maar na verloop van tijd gaat dat z'n invloed hebben op het functioneren van de groep. Dan werkt het niet meer. Op den duur was het zo dat wanneer hij iets zei er niets gebeurde en zei ik iets tegen de groep dan deden ze het wel. Uiteindelijk is hij uit zijn functie gezet en moest ik het waarnemen.

Is er verschil tussen plaatsvervanger en groepscommandant?

Wim: Volgens het boekje wel, maar zoals het nu draait niet. Wat ik nu doe, deed ik ook als plaatsvervanger.

Ronald: Het grootste verschil is dat je nu door de leiding van de compagnie meer voor vol wordt aangezien.

Wim: Ik slaap bijvoorbeeld ook niet bij het kader. Wanneer wij, zoals afgelopen week tijdens de oefening Marnerwaard, in een gebouw slapen, dan kan ik als groepscommandant bij het kader

"Je kunt zo goed meevoelen wanneer ze de pest in hebben..."

gaan slapen of gewoon bij de groep. Ik kies er dan nadrukkelijk voor om bij de jongens te slapen.

Ronald: Ik slaap in dat soort situaties ook altijd bij de groep.

Ronald, jij had het over meer voor vol worden aangezien. Wat moet ik me daar bij voorstellen?

Ronald: Je wordt, vooral vooraf, bij veel meer zaken betrokken. Je krijgt informatie, je zit bij besprekingen, enz.

Wim: Dat is natuurlijk ook logisch, want wanneer je plaatsvervanger bent lopen er veel zaken via jouw groepscommandant.

Jullie hebben niet zoals jullie kollega-groepscommandanten de SROKI-opleiding gehad. Hebben jullie dat als een nadeel ervaren?

Wim: Wanneer ik zo kijk naar het dienstplichtig kader dat van de SROKI afkomt, dan heeft die opleiding veel weg van een farce, van een klucht. Die jongens leren in die zes maanden nauwelijks iets meer dan gewone infanteristen in de schoolperiode.

Ronald: Theoretisch hadden ze misschien enige voorsprong. Ze hadden

bijvoorbeeld wat meer inzicht in de organisatie in z'n totaliteit van de landmacht, terwijl wij sterk gericht zijn op het pelotonswerk.

Wim: Wanneer dat het verschil is, en volgens mij is er niet veel meer te noemen, dan zie ik niet zo goed in dat die jongens daarvoor twee maanden langer moeten dienen en zes maanden in opleiding moeten zijn. Wellicht wordt mijn stevige oordeel over de SROKI mede ingegeven doordat onze compagnie een vrij hoog opleidingsnivo heeft. Maar dat doet aan mijn idee niets af dat de SROKI overbodig is. Wat er nu bij de SROKI opkomt laat je zonder SROKI gewoon bij de eenheden opkomen en daar haal je dan uit iedere groep een plaatsvervanger en een groepscommandant.

Wanneer ik jullie zo beluister, durven jullie dan te beweren dat jullie het in de praktijk niet slechter doen dan je SROKI-kollega's?

Wim: Ik durf in ieder geval te beweren, en daar is niet zoveel moed voor nodig, dat ik het beter deed dan die sergeant die van de SROKI afkwam.

Maar dat was, zoals gebleken is, niet zo'n beste. Ten opzichte van de anderen?

Wim: Laat ik het diplomatiek formuleren. Wij doen het in ieder geval niet slechter dan die SROKI-jongens, dat weet ik wel zeker.

Ronald: Dat ben ik met Wim eens. Het klinkt misschien wat arrogant, maar onze beide groepen zijn er bijvoorbeeld wel eens uitgelicht als de groepen die het best gepresteerd hadden. Wellicht had dat ook te maken met het feit dat wij – als plaatsvervangers – de oefeningen als groepscommandant draaiden. Maar toch...

Wat zijn de voordelen wanneer de groepscommandant uit de groep zelf tevoorschijn komt?

Ronald: Je kent de jongens door en door. Je hebt er vier maanden mee opgetrokken, je hebt er alles mee gedeeld, je weet hoe ze reageren en hoe ze functioneren.

"Je wilt niet lastig zijn, want het zijn je eigen maten"

neren. Bovendien weten zij wat ze aan jou hebben. Je trekt voortdurend met elkaar op, je gaat met elkaar stappen, je deelt de plezierige dingen met elkaar, maar ook de narigheid. Je kent elkaar. Wim: Daar ben ik het mee eens. Wat voor mij zeker zo belangrijk is, is dat je vanaf het begin met elkaar gefunctioneerd hebt.

Zijn er ook nadelen?

Wim: Omdat je er zo dicht bovenop zit en je maat bent met de maten is het soms moeilijk wanneer het om dingen gaat waar je zelf ook niet zoveel zin in hebt...

Ronald: ...om dan gemotiveerd over te komen om de anderen te motiveren, dat is soms moeilijk.

Wim: Dat is het. Dat valt soms niet mee. Wanneer jij dingen te horen krijgt waar je het absoluut niet mee eens bent of waar je de zin totaal niet van inziet, om dan de anderen toch aan de gang te krijgen. Je kunt immers zo goed met ze meevoelen waarom ze de pest in hebben... Mijn idee is dat ze dan sneller tegen jou dan tegen een 'vreemde' sergeant zeggen, dat ze er geen zin in hebben. Ik zal je een voorbeeld geven van wat ik bedoel en dat mij ook is bijgebleven. Tijdens een oefening moesten we kamoufleren en daar hoort ook het zwartmaken van het gezicht bij, iets waar iedereen een verschrikkelijke hekel aan heeft. Ik zei tegen één jongen, die slechts een paar vegen op z'n gezicht had zitten, er nog wat meer aan te doen. Voor mij persoonlijk hoefde dat ook niet zo, maar over dit soort dingen wil ik geen gezeur hebben. Die wilde dat toen niet doen en op mijn vraag waarom niet zei hij dat hij er een hekel aan had. Ik drong nog wat aan, waarop hij zei: "Ik doe het niet, in ieder geval niet voor jou." Ik vroeg hem toen of hij bedoelde dat hij het wel voor een sergeant zou hebben gedaan. Zijn antwoord was dat dat inderdaad zo was. Ik heb hem toen gezegd dat ik dat een kutsreek vond.

Wanneer je nu vreemd was ingestroomd dan had je daar, op dat moment, geen last van gehad. In feite gaat het slechts om een onnozel incident en je moet er op zich niet teveel waarde aan hechten. Het was slechts bedoeld om aan te geven wat ik onder de nadelen van het uit de groep komen versta. Het zijn slechts kleine dingen die lang niet opwegen tegen de grote voordelen.

Vonden jullie het, in z'n algemeenheid, lastig om leiding te moeten geven aan mensen die niet altijd even gemotiveerd waren?

Wim: Nee, zeker niet. Het merkwaardige van het militaire systeem is dat er altijd mensen zijn die de dingen wel doen en die mensen die wijs je dan ook aan als er iets gedaan moet worden. Eigenlijk is dat heel zwak van jezelf. Je doet namelijk voortdurend een appel op diegenen die goedwillend zijn. De enige troost is dat het hele systeem zo werkt, van heel hoog tot beneden aan toe.

Ronald: Ik vond het soms wel moeilijk

hoor... Regelmatig had ik het gevoel een beetje voor politieagent te lopen spelen en dat vond ik niet altijd even aardig. En dat terwijl je juist niet lastig wilt zijn, want het zijn immers ... je eigen maten. Dat is best een spanningsveld.

Wim: Ik heb een goede groep, waardoor het in de praktijk wel meevalt. Het besef is er heel duidelijk dat we het steeds als groep moeten zien te klaren.

Ronald: Ik heb ook een prima groep, maar het duurt soms, naar mijn gevoel, te lang alvorens de dingen geregeld zijn. Het kan vaak veel sneller, waardoor het veel plezieriger werken is en je ook meer tijd voor jezelf overhoudt. Het gebeurt allemaal wel, maar je moet soms eerst een hele poos lullen voor dat het gedaan wordt en dat vind ik wel eens wat irriterend.

Wim: Dat herken ik natuurlijk ook wel. Vandaar dat mijn stelregel is "doe het snel even dan ben je van een hoop geluk af".

Hebben jullie weleens een groepslid gerapporteerd?

Ronald: Nee.

Wim: Nee!

Je zegt het zo nadrukkelijk alsof je het van jezelf gewoon niet kunt voorstellen.

Wim: Ik vind dat sommige mensen zich soms zo gedragen dat ze het best wel eens mogen voelen, maar ik ben niet zo voor het systeem van rapporteren.

"Doe het snel even, dan ben je van een hoop geluk af"

Wanneer ik iets constateer dat niet door de beugel kan, dan zeg ik er wat van in plaats van het af te schuiven op het bureau van iemand anders.

Jullie trekken de hele dag met de groep op, slapen op de kamer en maken hem zelfs met elkaar schoon. De theorie over het militair-leiderschap zegt dat het oppassen is voor het al te zeer opgaan in

de groep. Waar staan jullie ten opzichte van de groep?

Ronald: Ik ben zeker niet het middelpunt van de groep, maar ik kan het wel goed met de groep vinden. Je moet deel uitmaken van de groep en tijdens oefeningen er wat naast staan, in de betekenis van er tegenaan kunnen gaan tot en met op sleeptouw nemen.

Wim: Tijdens oefeningen blijf ik voor mijn gevoel ook nog wel deel uitmaken van de groep. Die groep accepteert wel dat ik naar de bevelsuitgifte ga, terugkom en ze dan een aantal dingen vertel die ze vervolgens moeten doen. Ze weten heel goed hoe het systeem werkt,

"Je wordt bij ons niet alleen als mens gezien, maar ook als mens behandeld"

dat er iemand is die ze opdraagt dingen te doen en dus verwachten ze niet anders.

Ronald: Dat weten ze inderdaad allemaal heel goed, waardoor je je als groepscommandant, ook al ben je één van hen, best kunt handhaven.

In het SROKI-systeem hebben jullie niet al te veel vertrouwen, stelden jullie eerder. Zijn jullie pleitbezorgers van een ander systeem?

Wim: In principe wel. Gewoon allemaal op dezelfde tijd en dezelfde plaats op laten komen. Vrij snel na opkomst de aanstaande plaatsvervangers en groepscommandanten selecteren en ze een paar keer in de week, buiten de groepen, wat aanvullende lessen geven. Eigenlijk zoals wij dat gedurende onze opleiding voor plaatsvervangers ook hebben gekregen, lessen kaart en kompas, bevelsuitgifte, enz. Ik weet niet hoe het op andere kazernes is geregeld, maar bij ons zijn de plaatsvervangers door het schoolset-kader heel goed opgeleid.

Ronald: Ik denk dat zo'n systeem goed zal werken. Dat blijkt ook wel uit het feit dat wij prima plaatsvervangers hebben.

Jullie zijn niet de enige goede plaatsvervangers?

(Beiden tegelijk): Welnee!

Ronald: Wanneer ik naar de plaatsvervangers kijk, in alle pelotons, dan zijn er een hele hoop die ook prima als groepscommandant hadden kunnen functioneren. Jongens die minstens net zoveel kwaliteit hebben als wij, maar die het geluk niet hebben gehad dat ze dat als groepscommandant konden laten zien. En ik overdrijf niet.

Hoe kijken jullie terug op je dienstdienst?

Ronald: Ik heb een leuke dienstdienst gehad, zonder meer. Nu vul je dat zelf ook in, is mijn opvatting, maar het moet je ook niet al te zeer tegenzitten. Die leuke tijd komt overigens niet alleen maar vanwege het plaatsvervanger en groepscommandant zijn. Ook andere dingen hebben daar invloed op gehad, zoals het meedoen aan de vierdaagse, ZMV, enz.

Wim: Zeker niet negatief. Omdat ik waarde was ik soms maanden van huis, gedurende de dienstdienst heel vaak, in ieder geval, de weekenden thuis. Er waren regelmatig dingen waaraan ook ik mij ergerde, maar persoonlijk kan ik mij vrij gemakkelijk over zaken heen zetten. Ik denk dat ik mede daardoor best met het nodige plezier op mijn dienstdienst kan terugkijken.

Nog behoefte aan een nabrander?

Wim (aarzelend): Het beroepskader dat wij op de compagnie hebben is zeker niet het slechtste. Wanneer ik dat vergelijk met verhalen van vrienden over 'hun' kaderleden en de streken die deze lieden uithalen, dan mogen wij niet mopperen.

Ronald: In het verlengde van wat Wim opmerkte wil ik ook wel iets zeggen over het menselijk optreden van het beroepskader. Je wordt bij ons op de compagnie niet alleen als mens gezien, maar ook als mens behandeld. Dat mag best ook eens gezegd worden.

Bedankt voor het gesprek!

Wim Heij



Foto Rienk-Jan Huizenga

John Hiatt vindt succes

'Stolen Moments' derde topalbum op rij

Het is geen uitzondering dat Amerikaanse of Engelse popmuzikanten in Nederland beroemder zijn dan in hun eigen land. Ook komt het voor dat muzikanten uit die landen eerst in Nederland en in een aantal andere landen van het Europese vasteland roem verwerven en daarna succes gaan boeken in hun vaderland. Dat laatste is ook het geval met de Amerikaanse singer/songwriter John Hiatt.

Het heeft lang geduurd voordat profeet Hiatt in eigen land eindelijk de erkenning heeft gekregen die hij verdient. Naar aanleiding van zijn album 'Slow Turning' is Hiatt in 1988 door het Amerikaanse blad 'Rolling Stone' uitgeroepen tot beste zanger en beste componist. Dit jaar heeft hij met zijn nieuwe album 'Stolen Moments' het derde topalbum op rij afgeleverd.

Al met al redenen genoeg voor EGO om de carrière van de nu 38-jarige John Hiatt eens nader onder de loep te nemen.



Er bestaat een aanzienlijk aantal artiesten uit Engeland en Amerika dat in Nederland ooit een bijna-sterstatus heeft bereikt, maar in eigen land nauwelijks succesvol is geweest. De Engelse band 'Fischer-Z' bijvoorbeeld, was zowel in de single- en lp-hitparade als ook op de Nederlandse podia aan het eind van de jaren zeventig en het begin jaren tachtig uitermate succesvol. In eigen land bleek de groep niet veel potten te kunnen breken. Dat laatste gold ook voor de Amerikaanse groep 'the Shirts', die in Nederland onder meer succes boekte met songs als 'Tell Me Your Plannings' en 'Laugh And Walk Away'. In de muziekwereld wordt algemeen onderkend dat de Nederlandse podiumprogrammeurs en het Nederlandse publiek een fijne neus hebben voor nieuw talent. Groepen als 'the Police', 'U2' en 'the Cure' bijvoorbeeld, kwamen al in Nederland optreden voordat ze in hun thuishaven succesvol waren.

Geen erkenning

De Amerikaan John Hiatt geniet al sinds 1979, toen hij een scheidsdij hit had met het nummer 'Radio Girl', aanzienlijke bekendheid bij het Nederlandse popvolkje. Sindsdien is hij een graag

geziene gast op de vaderlandse poppodia en op Pinkpop en Torhout/Werchter. Op beide evenementen gaf hij reeds twee maal acte de présence. Hiatt is dan ook met name geliefd vanwege zijn energieke en tegelijk meeslepende live-optredens.

In de afgelopen jaren is het succes van Hiatt in eigen land eindelijk van de grond gekomen. Zijn eerste muzikale activiteiten in de States dateren echter al van het begin van de jaren zeventig. Hij vertrekt in die tijd vanuit zijn geboorteplaats Indianapolis naar Nashville om daar, voor een karig loon, als liedjeschrijver te gaan werken voor een muziekuitgeverij. Zijn belangrijkste activiteit bestaat uit het schrijven en componeren van liedjes voor andere artiesten. Wanneer de groep 'Three Dog Night' een hit scoort met een nummer van zijn hand krijgt John Hiatt de kans om een eigen muzikantencarrière te starten. In 1975 begint Hiatt's lange tocht langs platenmaatschappijen. Zijn eerste twee albums neemt hij op voor EPIC, een Amerikaanse maatschappij die deel uitmaakt van CBS.

New wave

In 1979 zoekt hij met het album 'Slug Line' aansluiting bij de 'new wave' stroming en scoort hij in Nederland met 'Radio Girl'. Op datzelfde album, uitgebracht door MCA, laat hij zien en horen een meester te zijn in het componeren en vertolken van aangrijpende ballads, onder meer via het prachtige 'Take Off Your Uniform'. Op diezelfde lp staat ook een nummer 'Washable Ink', dat later vooral bekend wordt in de uitvoering van de Neville Brothers.

Op de twee daarop volgende albums tracht Hiatt een muzikale vorm te vinden die hem naar succes in de Verenigde Staten kan leiden.

Het album 'Two Bit Monsters', het laat-

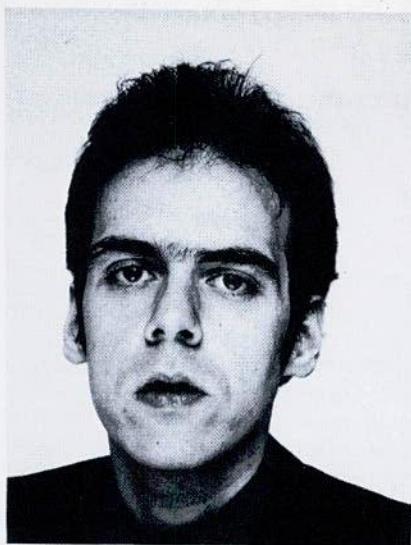
ste album voor MCA dat uitkomt in 1980, brengt niet het gehoopte succes, ondanks het nummer 'Pink Bedroom' dat John nog jarenlang tijdens zijn live-concerten zal blijven uitvoeren. Ook de overstap naar de platenmaatschappij Geffen biedt geen soelaas. Onder leiding van topproducer Toni Visconti wordt 'All Of A Sudden' opgenomen. Noemenswaardig succes blijft helaas uit. Beide albums worden ook in Nederland niet laaiend enthousiast ontvangen. Hiatt weet zich echter in ons land verzekerd van een uitstekende live-reputatie, die voldoende is om in Nederland genoeg volk naar de concertzalen te lokken.

Riding With The King

In 1983 levert Hiatt het indrukwekkende werkstuk 'Riding With The King' af. De muziek op het album kan omschreven worden als een mengelmoes van country en rhythm and blues, dat een onmiskenbaar eigen karakter krijgt door het bijna zwarte, met emoties beladen stemgeluid van Hiatt. 'Riding With The King' bevat zowel messcherpe rock-songs als gedreven ballads. Hoogtepunten zijn naast het titelnummer, de songs 'Lovers Will' en 'She Loves The Jerk'. Dat Hiatt een meester-songschrijver is, bewijst hij definitief met dit album. John Hiatt zal in latere interviews benadrukken dat 'Riding With The King' het eerste album is sinds 'Slug Line', waar hij weer helemaal achter kan staan. Helaas blijkt Amerika niet te vallen voor Hiatt's prachtige muzikale verrichtingen.

Op de keien

In een soort laatste gooi naar het grote publiek besluit John in samenspraak met zijn platenmaatschappij Geffen om het volgende album van een ietwat meer 'gelikte productie' te voorzien. Men huurt Norman Putnam in, die Hiatt's volgende album 'Warning Up To The Ice Age' produceert, dat in 1985 uitkomt. In eerste instantie lijkt de sprong naar het grote publiek te lukken. De verkoop van het album blijft in de Verenigde Staten echter steken op vijftig duizend. Hiatt denkt dat dit voldoende is om in aanmerking te komen voor een volgend album. Platenmaatschappij Geffen denkt daar echter anders over en zet John op de keien. In Nederland krijgt 'Warning Up To The Ice Age' aanzienlijke media-aandacht. Het album haalt zelfs de lp-top-50. Nummers als

**JOHN
HIATT****SLUG
LINE**

'She Said The Same Things To Me' en 'Living A Little, Laughing A Little' (een duet met Elvis Costello) zijn regelmatig te horen via de radio. Het nummer 'the Usual' wordt later zelfs nog door Bob Dylan gecovered.

Redding nabij

Hiatt lijkt het hoofd in de moede schoot te leggen en rekent eigenlijk nergens meer op. Zoals zo vaak is wanneer de nood het hoogst is de redding nabij. Het kleine Engelse Demon label blijkt geïnteresseerd om een volgend Hiatt-album uit te brengen. Demon stelt een zeer beperkt budget ter beschikking. Hiatt besluit van de nood een deugd te maken en neemt samen met een drietal zeer bekende muzikanten - Ry Cooder (guitar), Jim Keltner (drums) en Nick Lowe (bass) - het album 'Bring The Family' op. Men heeft slechts geld voor een week studio-opnametijd. De songs worden bijna live op de band gezet en het resultaat is verbluffend. Het album, dat in 1987 uitkomt, bevat naast rocksongs als 'Thing Called Love' en 'Your Dad Did' monumentale ballads als 'Lipstick Sunset' en 'Have A Little Faith In Me'. Pas in 1989 behaalt dit laatste nummer een notering in de Nederlandse Top-40, mede dankzij 'inspanningen' van een Veronica discjockey, die het nummer iedere week draait. Deze 'Veronica-jock' had, evenals zijn collega's zitten dutten toen het nummer de eerste keer, in 1987, op single uitkwam. Hij had het toen niet opgemerkt...

'Bring The Family' blijkt ook in de VS aan te slaan. Na acht albums en vier

platenmaatschappijen, een verslaving aan allerlei geestverruimend spul en een aantal dieptepunten in zijn privéleven blijkt het tij in 1987 voor John Hiatt dan toch langzaam te keren. Met het verschijnen van zijn achtste album 'Bring The Family' wordt het talent van de 38-jarige Amerikaan ook eindelijk in zijn geboorteland erkend.

Het album 'Slow Turning', dat een jaar later uitkomt, is voor het gezaghebbende blad 'Rolling Stone' reden om Hiatt tot de beste zanger en componist van

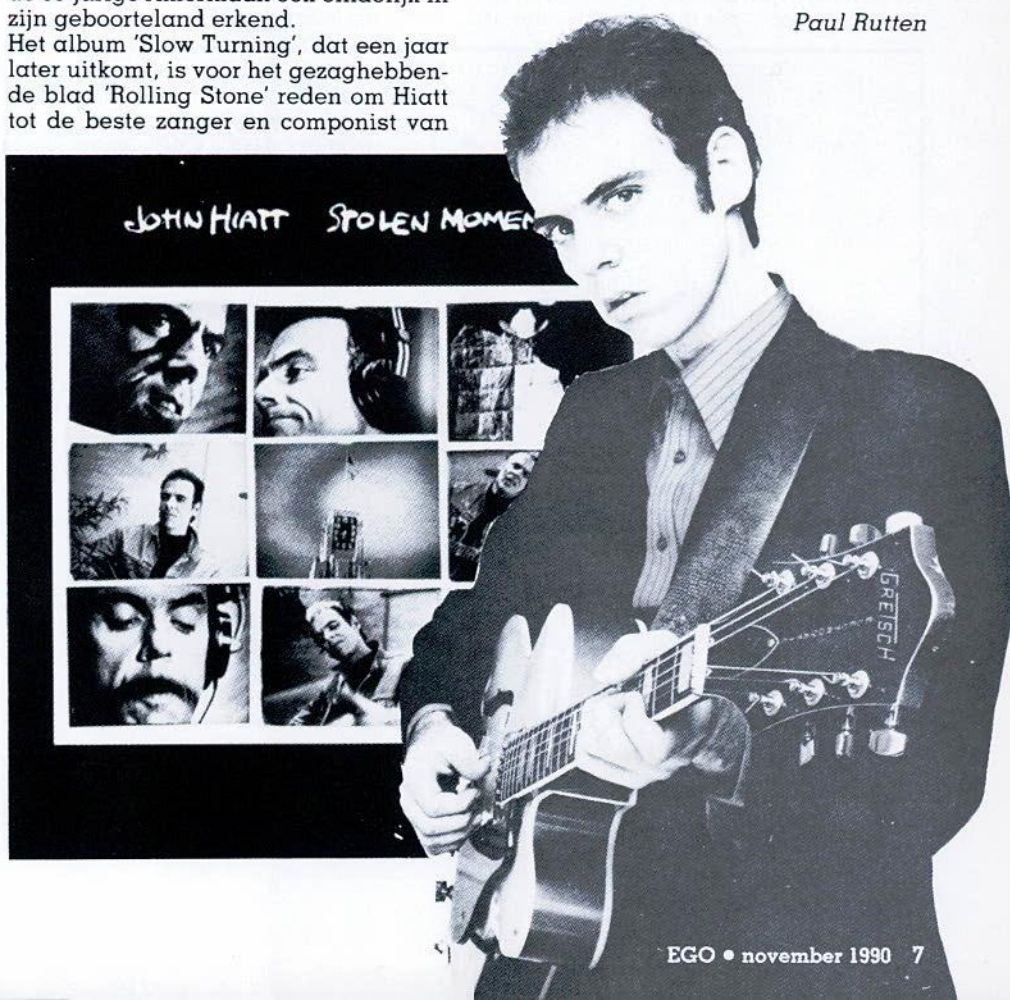
1988 uit te roepen. Op dit album, dat opnieuw door A&M is uitgebracht, combineert John de aanpak van 'Bring The Family' en 'Riding With The King' en laat hij de country-muziek iets meer aan bod komen dan op de voorganger. 'Georgia Rae', een song over zijn dochtertje, is het meest bekende nummer van dit album.

Stolen Moments

Met het album 'Stolen Moments', dat dit jaar is verschenen, laat Hiatt zien zijn definitieve spoor gevonden te hebben. Hij borduurt op dit album voort op de formule die op 'Bring The Family' en 'Slow Turning' is uitgezet, terwijl sommige nummers doen denken aan songs van het album 'Riding With The King'. Op 'Stolen Moments' laat Hiatt in vergelijking met 'Slow Turning', wat meer het rock-idioom doorklinken, met name in songs als 'Real Fine Love', 'Child Of The Wild Blue Yonder', 'The rest of the dream', 'Rock Rack Billy' en 'One Kiss'. De titelsongs en de single 'Bring back you love' zijn zogenaamde midtempo-nummers. In 'Back Of My Mind' en 'Listening To Old Voices' is een zekere folkinvloed herkenbaar, waardoor John Hiatt bij vlagen doet denken aan Bob Dylan.

Na vele vorm-experimenten lijkt John Hiatt eindelijk zijn definitieve richting gevonden te hebben. Opvallend daarbij is dat het commerciële succes is gekomen, nadat hij in 1987, min of meer noodgedwongen, besloot compromisloos zijn eigen weg te gaan. Het is de droom van iedere popmuzikant om op die manier succesvol te worden. John Hiatt heeft er in ieder geval hard genoeg voor moeten knokken.

Paul Rutten



Saddam Hussein en het nieuwe vijandbeeld

Vijandbeelden, de gewortelde opvattingen dat andere personen of groepen een ernstige bedreiging vormen, hebben niet alleen veel oorzaken, ze hebben ook veel functies. Functies dienen dan begrepen te worden als bijdragen tot het ontstaan, bestaan en voortbestaan van allerlei maatschappelijke en politieke verschijnselen, zoals bewegingen, groepen, staten en systemen. Functies zijn dan niet gelijk aan doelstellingen: het zijn de al dan niet bedoelde gevolgen, in dit geval van vijandschap. Maar met het verdwijnen van dat vijandbeeld zijn uiteraard ook haar functies verdwenen. Het kan bijvoorbeeld niet meer zoals in de Koude Oorlog de omvangrijke bewapening rechtvaardigen en het zal niet meer leiden tot eendracht tussen hen die tot de andere partij behoorden. Het verdwijnen van het Oost-West vijandbeeld heeft beide voormalige kampen voor de noodzaak gesteld genuanceerder over elkaar en elkaanders problematiek na te denken en te oordelen.

Het moet voor al diegenen die te lijden hadden onder het verdwenen vijandbeeld van een gevaarlijke en agressieve Sovjetunie niet alleen een negatief geluid zijn geweest, de redevoeringen van Saddam Hussein, zijn inval in Koeweit en zijn promotie tot de nieuwe Hitler die het Westen bedreigt. Over de vraag hoe slecht Saddam Hussein wel is, willen we het hier niet hebben. Waar het ons om gaat is aan te geven dat een nieuw vijandbeeld gecreëerd is, dat de functies van het oude Oost-West vijandbeeld deels kan overnemen en ook overneemt. Overigens

was het vijandbeeld van de agressieve Rus, althans in de publieke opinies, al lang vervangen door dat van de kernbewapening en later door dat van de milieuvervuiling. Inmiddels zijn overheden en publieke opinies zowel in de westerlijke als in de Arabische wereld echter wederom verrijkt met een echt aansprekend militair vijandbeeld. De vijand wordt hier wederom ervaren als een ernstige bedreiging van de internationale rechtsorde en uiteraard ook van de eigen oliebelangen. Ginds is het vijandbeeld de herverschijsing van oude imperialistische krachten die histo-

risch gezien van de zelfbeschikking der Arabieren altijd al een lachertje hebben gemaakt.

Functies van vijandbeeld

Legitimatie bewapening

Het gevolg van het vijandbeeld Saddam Hussein, de nieuwe Hitler, is dat daarmee opnieuw allerlei bewapening gerechtvaardigd wordt en de 'noodzaak' aangetoond om met militaire middelen een probleem op te lossen. Van de zijde van de VS wordt 'Peace through Strength' opnieuw benadrukt, misschien terecht in dit geval, maar met als gevolg dat niet alleen met betrekking tot Irak, maar ook in het algemeen dit dogma weer aan geldigheid zal winnen. Zij die belang hebben bij het keren van de bezuinigingen op defensie hebben aan Saddam Hussein een gefundenes Fressen.

De functie van legitimator van bewapening door het oude vijandbeeld van de Sovjetunie is door dat van Hussein goeddeels overgenomen.

Stimulator saamhorigheid

De saamhorigheid binnen de NAVO, die na het wegvallen van de vijand vanzelfsprekend minder werd, heeft door Irak weer een extra impuls gekregen. Vijanden leiden nu eenmaal tot meer cohesie, reden waarop volksleiders en vooral -misleiders zelfs vijanden hebben uitgevonden als ze niet voorhanden waren.

Nooit was Nederland meer één dan in de bezettingstijd en tijdens de Falklandoorlog stonden Conservatief en Labour gezamenlijk de expeditievloot uit te zwaaien. En nu blijkt dat de gehele Westerse wereld plus de Sovjetunie en Japan een niet eerder gekende eensgezindheid opbrengen welke hopelijk tot een blokkade-optreden onder de vlag van de VN zal leiden.

Natuurlijk is het éne politieke en militaire Europa door Saddam Hussein's toedoen nog niet geschapen, maar een Europese multinationale strijdmacht is door zijn toedoen naderbij gekomen. En niet alleen heeft hij bij de leden van de VN een grote mate van eensgezindheid bewerkstelligd, hij heeft ook een golf van verbondenheid tussen grote groepen Arabieren tot stand gebracht. Overigens leidde zijn optreden ook tot grote onenigheid met de 'verraders' onder de Arabische regeringen.

Dat vrienden snel in vijanden kunnen verkeren in het Midden Oosten is geen (on-)verdienste van Saddam Hussein, maar eerder een Arabische karaktertrek, waarmee Arabieren vertrouwd zijn, maar het welk voor niet-Arabieren een moeilijk te vatten verschijnsel is.

'Die meneer Dow Jones hoeft maar te kijken of er gaat weer een smaldeel de oceaan over'

Fons Jansen
(in Hervormd Nederland
van 18 augustus 1990)



En het zijn vooral de Amerikanen die er, meer nog dan andere Westerse volken, blijk van hebben gegeven zich nooit aan een overmaat van kennis van het karakter van andere volkeren bezondigd te hebben.

Versluisingsfunctie

Het proces van saamhorigheid dat door een gemeenschappelijke vijand wordt bewerkstelligd houdt tevens als neven-effect in, dat de tegenstellingen die in een maatschappij aanwezig zijn naar de achtergrond gedrongen worden. Een niet onbelangrijk voordeel voor de binnenlandse politiek wordt door de buitenlandse vijand gerealiseerd. Mevr. Thatcher behoeft zich weer wat minder zorgen over de komende verkiezingen te maken en de steeds wankeler wordende economie van de VS zal in mindere mate de belangstelling van de Amerikaanse burger hebben. Terwijl voor Saddam zelf de eigen binnenlandse problemen evenzeer naar de achtergrond geschoven worden naarmate de ervaren bedreiging door de imperialistische vijanden toeneemt.

Simplificatie

De politiek met betrekking tot het zo ingewikkelde en door Westerse landen moeilijk te begrijpen Midden Oosten is sterk vereenvoudigd. Het probleem is niet meer de Palestijnen, Israël en het geheel aan samenhangende conflicten, maar het probleem is Irak. En Irak wordt verder versimpeld tot een machtswellustige gek. Niet de historisch gegroeide oorzaken staan centraal, maar een subjectivering van het probleem dat terug wordt gebracht tot de persoon Saddam Hussein, de nieuwe Hitler die geëlimineerd dient te worden.

Uiteraard kan de eliminatie van Saddam Hussein een regeling van het conflict bewerkstelligen, maar het probleem van het Midden Oosten wordt er uiteindelijk niet mee opgelost, wel de toegang tot de olie tegen een voor het Westen aanvaardbare prijs.

Het gevaar van een vijandbeeld zoals thans van Saddam Hussein in omloop is en door politici, waaronder president Bush, wordt verspreid is mede uit de aard van het besluitvormingsproces te begrijpen. Dit besluitvormingsproces vindt plaats in een crisissituatie.

Kenmerken crisissituatie

Een crisis wordt gekenmerkt door de opvatting dat essentiële belangen op het spel staan en er snel gehandeld moet worden willen die belangen niet verloren gaan. De crisis, waarvoor geen draaiboek aanwezig is, wordt gekenmerkt door de factoren tijd, mate van verrassing en mate waarin hetgeen op het spel lijkt te staan van belang wordt geacht.

Ten aanzien van de tijd voor het treffen van maatregelen wordt verondersteld dat deze kort tot zeer kort is. Het verrassingselement is gegeven met het onverwachte van de ontwikkeling. Men heeft niet aan de mogelijkheid van een Iraak-



se bezetting van Koeweit gedacht. Het ging snel en niemand was erop voorbereid. Deze factoren tezamen betekenen dat men snel meent te moeten handelen om het verloren gaan van de als essentieel aangemerkte waarden te voorkomen. Dat betekent dus een premie op haast. Gevolg van deze situatie is dat het besluitvormingsproces ook daadwerkelijk snel verloopt en bij voorkeur binnen een groep waarvan terwille van de efficiëntie zo weinig mogelijk personen deel uitmaken. Het gevaar is dan levensgroot dat een soort 'tunneldenken' ontstaat, een besluitvorming waarbij onvoldoende alle alternatieven en neveneffecten van handelen worden meegewogen en men tot de conclusie komt dat het nu om winnen of verliezen gaat en er dus zonder uitstel een bepaalde activiteit ondernomen moet worden.

Gezien de huidige stand van militaire zaken in het golfgebied moet worden gevreesd, dat de VS zich in een situatie aan het begeven zijn waarin slechts een militaire actie van groot formaat als oplossing uit de crisis-bus komt. Misschien ook dat het nationaal karakter in deze in negatieve zin uitwerkt: Amerikanen zijn op de eerste plaats doeners en op de tweede plaats denkers. Zij hebben per definitie al minder tijd tot nadenken nodig dan andere volkeren. In de tweede wereldoorlog stonden Nederlanders en Engelsen nog te delibereren over de vraag of een bepaald terrein zich wel voor een landingsplaats voor vliegtuigen leende, terwijl de Amerikanen aldaar de landingsmatten al aan het uitrollen waren.

In een crisissituatie is de eigenschap van snel doen echter een extra negatieve factor en zeker als het een tegenstander betreft van een geheel andere aard.

In het Oosten staat het denken op de eerste plaats en het doen op de tweede plaats. Geduld kan de Oosterling, ook de Middenoosterling, niet ontzegd worden en is mede een factor waardoor op-

lossingen van problemen eindeloos op zich kunnen laten wachten.

Gijzeling: geluk bij ongeluk

Een geluk bij een ongeluk is de gijzeling van buitenlanders, waaronder Amerikanen. Het geluk schuilt in de noodzaak terdege na te denken over de consequenties voor de gegijzelde landgenoten en vrienden in het geval militair geweld wordt aangewend. Daarmee wordt extra tijd gemaakt, tijd waarin misschien nog een tunneldenken uitmondend in een militaire actie voor andere alternatieven verruild kan worden.

In de Cuba-crisis had Kennedy al praktisch tot het bombarderen van Cuba besloten ten einde de daar opgestelde raketten met hun bases te vernietigen met als neveneffect tevens het vernietigen van de daar aanwezige Russische adviseurs. Het was met name broer Robert die benadrukte dat er nog tijd was, waardoor niet een bombardement, maar een blokkade als tegenmaatregel gekozen werd. Ook nu, zo kan men redeneren, kan een langdurig volgehouden blokkade uiteindelijk een diplomatieke oplossing brengen en zeker een blokkade onder de vlag van de VN. Het zou uiteindelijk talloze mensenlevens kunnen sparen, levens die er bij een grootscheepse aanval op Irakese doelen of een landoorlog zeker bij in zullen schieten.

Hoe verwerpelijk het gijzelen van onschuldige mensen ook is, Saddam Hussein heeft in zoverre gelijk dat het beter is een aantal mensen tegen hun zin in gevangen – in zijn geval – gegijzeld te houden dan dat met zekerheid dood en verderf de prijs van een militair conflict zal zijn, een conflict dat daarmee overigens nooit echt zal worden opgelost, maar slechts voor een tijd geregeld.

Afschrikking ook gijzeling

Misschien moeten we niet vergeten dat volgens onze overheden in de Koude

Oorlog geen oorlog met de Sovjetunie is uitgebroken dankzij de strategie van wederzijdse nucleaire afschrikking, dit wil zeggen door te dreigen met een eventueel nucleaire oorlog waarbij miljoenen mensen zouden zijn omgekomen. Ook dat was een gijzeling, waarover Reagan in zijn verdediging van het Starwars-project zei dat dit aan deze onmenselijke gijzeling een eind ging maken. Het betrof een nog veel grootscheepser gijzeling, niet van personen, maar van de volkeren van Oost en West, een gijzeling die door haar omvatbaarheid kennelijk minder tot de verbeelding sprak, althans tot de verbeelding van de overheden, dan de huidige verwerpelijke gijzeling in Irak en Koeweit.

Misschien meten we toch met twee maten en niet alleen als het om resoluties van de Veiligheidsraad gaat inzake Israël of Koeweit, maar ook als het om verontwaardiging bij collectieve gijzelingen gaat. Dit alles neemt niet weg dat het aan de Irakese laars lappen van de internationale rechtsorde een vergrijp is dat zo efficiënt mogelijk moet worden aangepakt. Maar grote voorzichtigheid en diepgaand bestuderen van alle mogelijkheden tot regeling en oplossing van het conflict met hun neveneffecten is geboden.

Het is te hopen dat het 'point of no return' met betrekking tot een militair treffen in de Golf nog niet gepasseerd is. Misschien dat de gijzeling en de rem die andere betrokken landen nog op een militair optreden kunnen zetten van cruciaal belang voor een diplomatieke oplossing blijken te zijn.

Krijgsmacht als pressiegroep

Een vraag hierbij is nog wel of de krijgsmacht en de krijgsmachtonderdelen, die traditiegetrouw in bepaalde om-

standigheden grote invloed op de besluitvorming kunnen hebben, ook nu een factor van betekenis zijn.

Ten tijde van president Kennedy heeft McNamara als minister van defensie eens opgemerkt dat de vijand niet in het Oosten school, maar in de staven van de krijgsmachtonderdelen, die tegen beter weten in er steeds weer opnieuw in slaagden op basis van onjuiste informatie over de tegenstander nieuwe wapensystemen in de wacht te slepen.

De talloze zgn. kloven tussen de feitelijke en de voorgegeven capaciteit van de Sovjetunie, zijn daar het bewijs van. Het bombardement op Panama-stad werd uitgevoerd omdat naast marine en landmacht ook de luchtmacht zo nodig aan de actie moest deelnemen. De prijs was honderden omgekomen onschuldige burgers en het resultaat een gevangen hooggeplaatste drugshandelaar, waarvoor kennelijk nog steeds onvoldoende bewijs voor berechting is gevonden.

Dat een krijgsmacht, en zeker een van de omvang van die van de VS, een eigen duit in de besluitvormingszak doet is wel zeker. Dat de krijgsmacht warm voorstander van niet-militaire oplossingen zal zijn is minder zeker. Met een vijand, die zelfs volgens de president de nieuwe Hitler is, blijven weinig opties over.

Het vijandbeeld heeft ook een normeringsfunctie, is richtinggevend voor het handelen. Eigenlijk dicteert dit vijandbeeld slechts één oplossing: een militaire met het doel de betreffende Hitler te elimineren.

Chemische oorlog als neveneffect

Een eigen factor tot een eventueel militair conflict is de aard van de aanwe-

ge wapens, die geenszins uitsluitend als defensief kunnen worden aangemerkt. De Stealth-vliegtuigen, welke onzichtbaar voor radar zouden zijn, hebben een duidelijk offensieve taak. Met de nauwkeurige moderne precisiewapens kunnen effectieve bombardementen op de 170 strategische doelen in Irak worden uitgevoerd.

Maar iets dergelijks betekent ook dat bij het vernietigen van de chemische industrie – gewild of ongewild – het effect van een chemische oorlog wordt geproduceerd. Daar hoeft geen enkele chemische granaat voor te worden afgevuurd of bom geworpen. Het lijkt geen onjuiste vooronderstelling dat met de toenemende concentratie van militaire defensieve en offensieve macht een impuls versterkt wordt tot het aanwenden daarvan.

De tegenstander zal uit de aard van de wapens en uit hun hoeveelheid de intentie tot aanvallen afleiden en navenant reageren, waardoor een selffulfilling prophecy, een zichzelf verwerkelijkend toekomstbeeld, in vervulling gaat. Het wederzijds vijandbeeld wordt hiervoor versterkt en bekend is dat in oplopende crisissituaties de partijen zich steeds minder over de werkelijkheidswaarde van elkanders vijandbeeld zullen bekommeren. In tegendeel, de werkelijkheid aangaande de tegenstander wordt in het eigen kamp gefabriceerd, een autistisch proces, waarbij de vraag of het beeld van de situatie nog wel in overeenstemming met de feiten is niet meer wordt gesteld. Eerder worden alleen die 'feiten' doorgegeven die het alreeds aanwezige beeld bevestigen. Daarmee wordt de besluitvorming steeds irreëler en uiter-aard gevaarlijker.

De vorige oorlog

De geschiedenis herhaalt zich nimmer letterlijk, ook al zijn veel militairen en politici doende de vorige oorlog onmogelijk te maken dan wel te winnen. Het tijdperk na de Koude Oorlog is dat van de groeiende en bewust ervaren interdependentie tussen staten en andere spelers op het wereldtoneel. In dit tijdperk zal steeds meer bij conflicten het militaire middel door dat van de economie vervangen worden: oorlog als voortzetting van de diplomatie niet met militaire maar met economische middelen.

Wij zitten op de scheiding van twee tijdperken. Zal er genoeg tijd zijn, met name in Amerikaanse ogen om te bewijzen dat economische boycot en blokkade uiteindelijk superieur zijn aan militair geweld op grote schaal? Of moeten we 'de' oplossing van internationale conflicten van de bijna achter ons liggende eeuw nog een keer meemaken? Het nieuwe vijandbeeld van Hussein doet het ergste vrezen.

Leon Wecke

(directeur Studiecencentrum voor Vredesvraagstukken van de K.U. Nijmegen)





Inzet: Tineke Hundling (foto Wim Heij)

De Zuiderkruis (foto AVDKM)

Raadsvrouw gaat naar de Golf

De Nederlandse fregatten 'Witte de With' en 'Pieter Florisz' zijn opgestoomd naar het Golfgebied om daar mee te helpen de crisis te bezweren, en als dat niet mocht lukken misschien ook om te worden ingezet in een oorlog tegen Irak. Situaties waarin veel wordt gevergd van mensen, en waar de geestelijke nood hoog op kan lopen. Op de fregatten varen daarom ook een vlootpredikant en een vlootaalmoezenier mee. In november zal het bevoorradingschip 'Zuiderkruis' opstomen naar de Golf. Dan is het de beurt van de Dienst Humanistisch Geestelijke Verzorging bij de Krijgsmacht (HGV) om vlootraadsvrouw Tineke Hundling mee te sturen.

Het is dan niet de eerste keer dat humanistisch geestelijke raadslieden hun werk doen onder de dreiging van oorlog. Humanistische raadslieden waren een steun voor de Nederlandse militairen in Libanon toen die daar als onderdeel van de vredesmacht van de Verenigde Naties waren gelegerd. Maar dat trok een zware wissel op de kleine dienst. In tegenstelling tot de confessionele diensten die hun aantal geestelijke verzorgers mogen verdubbelen in tijden van oorlog, kent de HGV geen zogenaamde oorlogsbestemming die dat mogelijk maakt. Hoofdraadsman Kees Roza: 'We konden niet langer meedoen,

al vinden we wel dat we er horen te zijn.' Maar intussen is het aantal humanistisch geestelijke raadslieden bij de krijgsmacht wel uitgebreid (zij het nog altijd volstrekt onvoldoende om aan de behoefte te voldoen. Red. EGO). Zo waren er tot voor kort maar twee humanistisch geestelijke verzorgers bij de marine. Dat zijn er inmiddels vijf geworden. Kees Roza: 'Daarom willen we nu als nog een oorlogsbestemming regelen voor de Dienst HGV. En dat is niet om op die manier de voorlopige uitbreiding van het aantal humanistische raadslieden definitief te maken, wat boze tongen wel beweren. Een oorlogsbestemming biedt een aantal praktische voorzieningen waardoor we onze verantwoordelijkheid kunnen waarmaken.'

Humanistisch geestelijke raadslieden horen er dus bij te zijn als Nederlandse militairen in een crisis- of oorlogssituatie terecht komen. Geldt dat voor elke situatie? Kees Roza: 'Het gaat er niet om wat wij van een oorlog vinden. Of wij het eens zijn met de Nederlandse opstelling in de Golfcrisis of niet. Dat zijn politieke beslissingen. En in ons werk laten we onze politieke opvattingen erbuiten. Als onze cliënten met een oorlogssituatie krijgen te maken, hebben wij niet te kiezen. Dan horen we erbij te zijn om hen geestelijk bij te staan.' En

dat is waarom een humanistisch geestelijke verzorger afreist naar het Golfgebied. Dat het raadsvrouw Tineke Hundling is geworden, komt omdat zij toch al in het najaar op de 'Zuiderkruis' zou meevaren.

Inmiddels is van confessionele zijde de kritiek losgebarsten. De protestanten en katholiek geestelijke verzorging werken oecumenisch nog wel samen. Maar hoe moet het nu met de traditionele zondagsheiliging? En wie gaat er voor in het gebed als er enkel een 'humanist' aan boord is? En als er absolutie gegeven moet worden, staat de humanist toch met lege handen? Kees Roza: 'Wij zijn ruimdenkend in wat wij als geestelijke bijstand beschouwen. Maar voortgaan in godsdienstige rituelen hoort daar niet bij. Ik zie dit niet als een onoverkomelijk probleem. Misschien kan iemand die dringend behoefte heeft aan een aalmoezenier – of misschien juist aan een humanist – worden overgezet naar een ander schip. In Den Helder is het geregeld. Daar heb je 'Het Thuisfront', een samenwerkingsverband dat speciaal is opgezet voor de achterblijvers. Daar doet ook de humanistisch geestelijke verzorging aan mee. Waarom zou dat in de Golf niet ook kunnen?'

Ingrid Cramier

(Uit: Humanist, oktober 1990)

Tast maar toe...

Kinderen staan er bij de Verenigde Naties goed op. Er is zelfs een kinderfonds UNICEF. En dat is er in geslaagd om eind september belangrijke regeringsleiders naar New York te halen om met kinderen te praten over hun rechten. Dat was vertederend en de televisie besteedde er graag aandacht aan.

De staatslieden hebben opnieuw beloofd dat zij alles zullen doen om het kinderleed te verzachten. Zoals Henry Kissinger destijds op de Wereldvoedselconferentie in Rome in 1973 bewogen uitriep dat de wereld er voor moest zorgen dat over tien jaar geen kind meer met honger naar bed zou gaan. Hij wist toen al dat daar niets van terecht zou komen. En nu in 1990 sterven er nog dagelijks 40.000 kinderen van de honger. Dus enige twijfel over deze 'kindertop' is begrijpelijk.

Ik ken een Nederlandse arts in Afrika die zich zorgen maakt over de vele Afrikaanse kinderen die sterven aan Aids. "Weet je wat mensen in Zambia tegen me zeggen, als ik over Aids begin?" Zijn lange verhaal kwam hierop neer:

Aids

'Daar maken jullie je in Europa druk over, omdat jullie daar zelf aan sterven. Maar jullie maken je nooit druk over de diarree waar bij ons zoveel kinderen aan sterven. Of jullie helpen ons ook niet met de malaria. Want dat zijn ziektes die jullie niet aangaan. Daar hebben jullie geen last van. Aids is een Westerse ziekte.'

De Nederlandse arts probeert ze dat uit het hoofd te praten:

"Daar hebben ze medisch gesproken natuurlijk ongelijk mee. En toch hebben ze in zekere zin ook weer wel gelijk: het rijke Westen bekommert zich niet over de veel hogere sterftecijfer aan tropische ziektes. En het zou al een stuk helpen bij de bestrijding van Aids als condooms werden gebruikt. Maar dat mag niet van de Paus en zoals je weet heeft de missie ervoor gezorgd dat er nogal wat Roomse gelovigen zijn in Afrika."

Mozambique...

En in Mozambique voelen de mensen zich ook in de steek gelaten door de rest van de wereld. Het land wordt geteisterd door een weergaloze terreur van de MNR. Deze rebellengroepering dwingt bijvoorbeeld gevangengenomen kinderen van 14 jaar om volwassenen met messen te doden. Er zijn 2 miljoen mensen het land uitgevlucht en in Mozambique zelf zijn 9 miljoen mensen uit hun huis verdreven door deze terroristenbeweging. Geen wonder dat deze MNR in Mozambique gewoonlijk wordt aangeduid als 'bandieten'.

Toch wordt deze terreurbeweging ook actief gesteund door sommige rechts or-

thodoxe christelijke groeperingen, vooral door protestantse fundamentalisten uit de VS, die ook in de vluchtelingenkampen hulp geven. Sommige van die Amerikaanse zendingsgenootschappen helpen actief mee om de terreur aan te moedigen. Een van hen hield aan nieuwe recruten vanuit het geloof voor: "Het is de plicht van de Christen om een communist te doden."

... en de 'hulp'

De MNR-bandieten beperken zich trouwens niet tot het doden van communisten of van machthebbers of van Frelimo-soldaten. Integendeel, zij zoeken de boerendorpen op of de verspreid wonende families en zij doden dan links en rechts weerloze mannen, vrouwen, kinderen, onderwijzers. Soms geeft zo'n zelfde rechts-christelijke organisatie ook voedselhulp in de vluchtelingenkampen, in enkele geval-

len zelfs gekoppeld aan de bekering van deze slachtoffers. Die kunnen niet kieskeurig zijn, want zij hebben geen keus. Maar het zou voor Mozambique veel beter zijn als de internationale gemeenschap zich tegen de terreurbeweging zou keren en hulp zou bieden aan de slachtoffers. Het zou toch voor land en volk van Mozambique veel beter zijn, als de hulp niet gegeven werd in de vorm van liefdadigheid.

Het zou voor Afrika in het algemeen veel beter zijn als er niet meer gesproken werd over 'hulp' aan 'zielige, arme mensen', maar over erkenning van hun recht op een menswaardig bestaan. Want daar komt het vaak niet van, omdat de rijke wereld zich blijft verrijken aan de bodemrijkdommen van de vroegere kolonies.

Het gaat mis

Herman van Veen zingt voor kinderen het mooie lied:

*'Er is genoeg voor iedereen.
Tast maar toe, wees niet bang.
Scheep maar op, ga je gang.
Neem niet meer dan nodig is,
want dan gaat het mis.'*

Dat is een waarheid als een koe. En die kan niet vaak genoeg worden gezegd. Alleen die laatste regel is verkeerd geadresseerd. Het is onzin om juist de kinderen te waarschuwen dat ze niet meer moeten nemen dan nodig is, omdat het anders mis zal gaan. Want waarom hebben zoveel kinderen nooit genoeg? Omdat er zoveel volwassenen zijn die altijd al meer nemen dan nodig is. En daarom is het ook onjuist om er op te wijzen dat het in die toekomst mis zal gaan. Want het is het al zo lang geleden mis gegaan. En het gaat daarom nog steeds mis. Totdat de machthebbers gedwongen worden om in te stemmen met een eerlijker verdeling. En daarvoor komt heel wat meer kijken dan een kindertop. Helaas.

Karel Roskam



Tekening Len Munnik

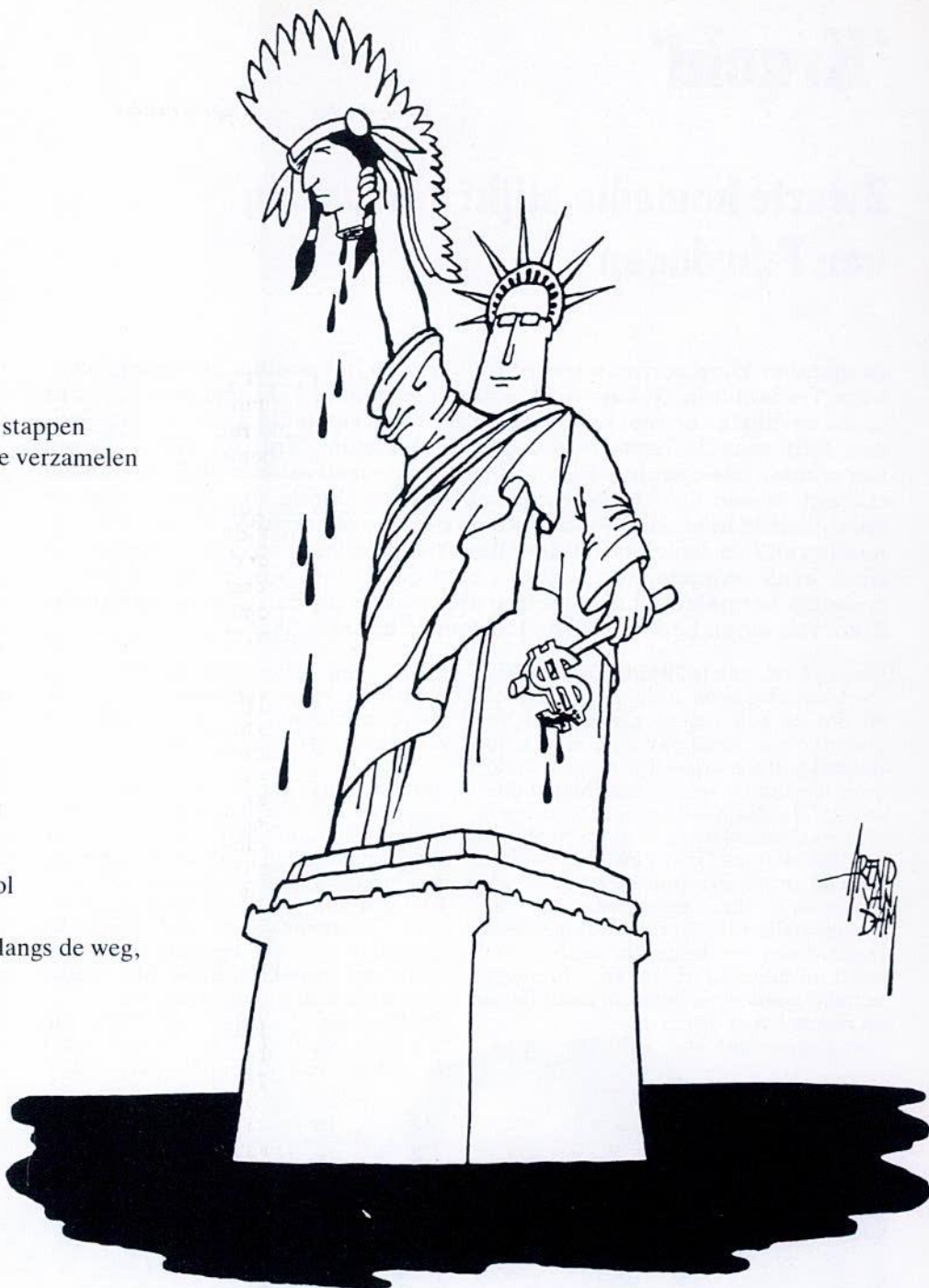
Birdfoot's opa

De oude man
liet onze auto minstens
vierentwintig keer stoppen om uit te stappen
en in zijn handen de kleine padden te verzamelen
die verblind waren
door onze lampen en rondsprongen
als levende regendruppels.

De regen viel,
een mist rondom zijn witte haar
en ik bleef maar zeggen
je kunt ze allemaal toch niet redden,
aanvaard het, kom in de auto
wij moeten nog ergens naar toe.

Maar, met zijn leerachtige handen vol
nat bruin leven,
tot aan zijn knieën in het zomergras langs de weg,
glimlachte hij maar en zei
zij moeten ook nog ergens
naar toe.

Joseph Bruchac



Indiaanse gedichten

'Pas de laatste twintig jaar laten Indiaanse schrijvers op grote schaal merken dat de Indianen nog steeds niet uitgestorven zijn. De grote doorbraak van hun werk vond plaats in 1969,

toen de Kiowa N. Scott Momaday de Pulitzer Prize won met de roman *House Made of Dawn*, 1968.' (In 1978 in het Nederlands verschenen bij In de Knipscheer onder de titel *Onder een dak van dageraad*; FS.) In datzelfde jaar bezetten de Indianen het gevangenis-eiland Alcatraz en enkele afgedankte militaire bases. En in 1973 kwamen ze opnieuw in de publiciteit met de langdurige bezetting van het dorpje Wounded Knee.

Nog steeds staan veel oorspronkelijke bewoners van Schildpadeiland, zoals Amerika door hen genoemd wordt, met één been in hun wereld vol tradities, gebruiken en taboes, en met het andere been in de rusteloze wereld van de dollarmaatschappij, waarin zelfs tijd geld is. In dit spanningsveld, uit de hieraan te wijten frustraties en ellende, is veel poëzie ontstaan, poëzie die wortelt in de oude liederen en verhalen. Een veelzijdige keuze uit die poëzie is thans voor het eerst in Nederlandse vertaling beschikbaar gekomen met de door Jelle Kaspersma samengestelde en vertaalde bundel *'De aarde is ons vlees'*, een bloemlezing uit het

werk van 27 Indiaanse dichters. De citaten hierboven zijn afkomstig uit de verhelderende inleiding van Kaspersma (1948), een specialist op het gebied van de Indiaanse letterkunde. De titel is ontleend aan wat Maurice Kenny, één der dichters uit de bundel, schreef: 'De aarde is ons vlees, alsook het vlees van alle andere schepsels. Als men het vlees van de aarde verwondt of vergiftigt, dan verwondt of vergiftigt men zijn eigen vlees. Als de aarde sterft, dan sterven alle schepselen. Zonder aarde bestaat er geen voedsel, geen leven.'

Die diepe verbondenheid met de natuur en bezorgdheid over het lot van de aarde spreekt uit de meeste van de meer dan 160 gedichten in deze bundel. Hierboven één schitterend voorbeeld daarvan!

Zeer informatief tenslotte is ook het overzicht van bio- en bibliografische gegevens van alle 27 dichters en dichtersessen achterin het boek.

'De aarde is ons vlees', samenst. Jelle Kaspersma. In de Knipscheer, Amsterdam 1990. 192 blz. f 29,50. (FS)

'Kracht'

Zwarte komedie blijkt verrassing van Filmdagen

Ze stond er knap verbouwereerd bij, daar op het podium van muziekcentrum Vredenburg. Debuterend regisseuse Frouke Fokkema won tot haar eigen verbijstering met haar film 'Kracht' meteen maar eventjes een Gouden Kalf voor de beste regie. En terecht, want 'Kracht', die ook werd uitverkozen als openingsfilm van het tiende festival van de Nederlandse cinema, is een ijzersterke vertelling. Heel hollands van vormgeving en tegelijkertijd heel onhollands door de puntige observaties, de goed volgehouden stijl en de schitterende rollen. Want dat hebben de Filmdagen wel weer eens aangetoond: ondanks alle goede wil van de betrokkenen, ondanks het geloof en het vertrouwen van de organisatoren, kwaliteitsfilms van eigen bodem blijven toch een schaars artikel...

Frouke Fokkema is 38 jaar. Ze heeft een merkwaardig leven geleid, want behalve dat ze een toneelopleiding en regie cursussen heeft gevolgd, is ze tegelijkertijd afgestudeerd aan een biologisch-dynamische landbouwhogeschool. Verder heeft ze in een kibboets gewerkt, toneelstukken geschreven, in een klooster in Tibet gewoond, geiten gehoed in de Pyreneeën, en is ze als therapeute aan een centrum voor drugsverslaafden verbonden geweest. Iemand met een dergelijke achtergrond heeft de mens in al zijn verschijningsvormen goed leren kennen, heeft liefde en respect voor de natuur gekregen en

heeft leren inzien dat de menselijke drijfveren even verrassend als voorspelbaar kunnen zijn. Al die aspecten zijn terug te vinden in 'Kracht'.

Bert Bollens is een Limburgse boer, die met zijn zoontje, zijn moeder en nog wat andere familieleden op een grote vierkantshoeve in Zuid-Limburg woont. Zijn vrouw is kort geleden overleden en Bert kan niet wennen aan het leven alleen. Op advies van de pastoor gaat hij uiteindelijk een keer naar een landbouwtentoonstelling in de RAI in Amsterdam om afleiding te zoeken. Op die expositie loopt die dag toevallig ook Roos rond. Ze is schilderes, maar kan haar draai niet goed vinden.

Ze maakt in de RAI foto's van bezoekers en de introverte boer met z'n mooie ogen boeit haar. Ze komen al snel in gesprek en Roos raakt gefascineerd door de ruige eenvoud van de man. Ze belt hem een keer op en kort daarna reist ze af naar Limburg.

De familie ziet haar met grote argwaan tegemoet en ook Bert heeft moeite om te accepteren dat er een nieuwe vrouw in zijn leven dreigt te komen. Hij praat nog veel over de vrouw die hij kort geleden heeft verloren. Maar Roos probeert op alle mogelijke manieren om haar aanwezigheid op de boerderij te rechtvaardigen. Ze helpt bij het werk, sluit vriendschap met het zoontje van Bert en hoopt ook door te dringen tot het hart van zijn stugge vader.

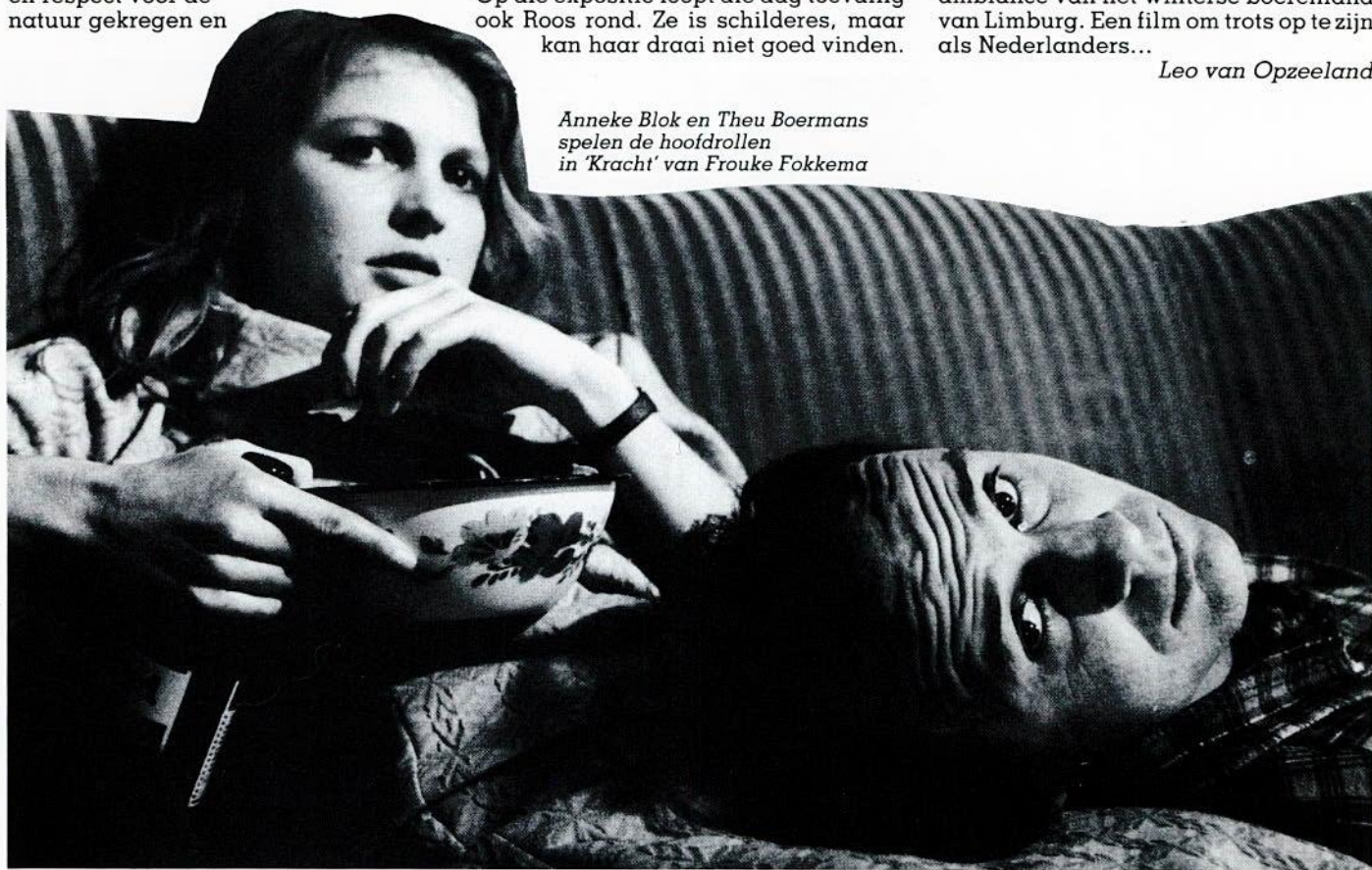
En daar gaat het op een ogenblik fout met Roos. Want in haar verbeten strijd om de aandacht van Bert te vangen, identificeert ze zich steeds meer met haar voorganger. Zozeer zelfs, dat ze haar vormeloze jurken gaat dragen en uiteindelijk haar pruik opzet. Ze kan niet erkennen dat ze achter Bert een totaal andere man vermoed heeft dan hij in werkelijkheid blijkt te zijn.

Ze beseft dat ze een verkeerde keus heeft gemaakt door bij Bert in te trekken. Maar ze kan ook niet terug naar het leventje in Amsterdam, waar ze evenmin aarden kon. Ze ziet maar één uitweg.

Ondanks al deze dramatische ontwikkelingen is 'Kracht' toch bepaald geen loodzware film. Integendeel, de zwarte humor die vooral in de dialogen is verwerkt, komt heel verfrissend en verrassend over, vooral door het contrast met de schitterende maar deprimerende ambiance van het winterse boerenland van Limburg. Een film om trots op te zijn als Nederlanders...

Leo van Opzeeland

Anneke Blok en Theu Boermans
spelen de hoofdrollen
in 'Kracht' van Frouke Fokkema



film in 't kort

Goodfellas

Naar de bestseller 'Wiseguy' maakte grootmeester Martin Scorsese 'Goodfellas', een schitterende film over het leven binnen de mafia.

Auteur Nicholas Pileggi volgt de opkomst en ondergang van een jongen van Italiaans-Ierse origine, die vanaf zijn vroegste jeugd lid van de beroemde misdaadorganisatie heeft willen zijn. Hij ziet hoe in zijn buurt in Brooklyn tegen de mannen wordt opgekeken en hoe het geploeter van zijn vader schril afsteekt tegen de soepele vanzelfspre-



Robert DeNiro, Ray Liotta en Paul Sorvino in 'Goodfellas'

kendheid waarmee de 'gang' via allerlei misdadige transacties het grote geld vergaart.

Van krullenjongen schopt hij het binnen de criminele hiërarchie tot tamelijk hoge bons. Maar als het fout gaat, ontdekt hij hoe alleen hij staat. Want van de 'normale' wereld hoeft hij geen enkele steun te verwachten.

Wat het meest treft in Scorsese's film, is de authentieke sfeer. In de eerste helft leef je zo met de jonge, naïeve gangster-in-spe mee, dat je de dingen precies zo beleeft als hij. En dezelfde kater die hij ervaart als hij zich realiseert dat er nooit meer een weg terug is als je eenmaal verstrikt zit in het netwerk van de mafia, verleent de tweede helft van de film een huiveringwekkend, maar al even authentiek karakter. Ray Liotta speelt een overtuigende hoofdrol en zou daarmee best eens voor een Oscar genomineerd kunnen worden. Mooie kleinere rollen van o.a. Joe Pesci, Paul Sorvino, Lorraine Bracco en Robert DeNiro.

Mo' better blues

Na zijn tegendraadse, originele en pakkende films 'She's gotta have it' en 'Do the right thing', gaat de zwarte cineast Spike Lee in deze derde film 'Mo' better blues', reddeloos door de knieën voor

de commercie. Je hebt het aanvankelijk nog niet zo in de gaten. De film draait om Bleek Gilliam, een jazzmusicus die carrière hoopt te maken. Maar zijn zakelijke belangen worden behartigd door een onzakelijke jeugdvriend, die schulden heeft. Verder kan de musicus niet kiezen tussen twee vrouwen, zodat hij ze maar allebei aan het lijntje houdt. De sfeer binnen de zwarte jazzclub wordt heel meeslepend geschetst, de kleine strubbelingen van de bandleden onderling geven Lee de kans om te jongleren met dialogen en botsende karakters. Maar dan bezondigt hij zich, op tweede van de film, aan een onvergeeflijke stijlbreuk. De musicus wordt bij een vechtpartij in elkaar geslagen en blijkt niet meer te kunnen spelen. Hij holt jammerend terug naar de moederlijkste van de twee vrouwen. Ze trouwen en zij krijgt een zoontje, dat later ook weer trompet leert spelen. Uit.

Wist Lee geen passend slot te verzinnen? Of wilde hij gewoon wel eens met een ruim budget werken en bedacht hij daarom deze makkelijke, burgerlijke uitweg, waar al zijn fans inmiddels hun ongenoegen al over hebben uitgesproken? Natuurlijk is hij vakman genoeg om van 'Mo' better blues' in veel opzichten toch een sfeervolle en onderhoudende rolprent te maken, met Denzel Washington in een mooie hoofdrol en met muziek waar elke jazzliefhebber van zal watertanden. Maar van iemand als Spike Lee verwacht je nu eenmaal nóg meer.



Denzel Washington en Spike Lee in 'Mo' better blues'

The Last Island

Marleen Gorris pakt in 'The Last Island' niet minder dan de toekomst van de wereld bij de kop. Van haar visie wordt een mens niet echt vrolijk, al is het geheel prachtig gefilmd en zeer origineel (in het Engels) geschreven.

Een vliegtuig stort neer op een onbewoond eiland. Vijf mannen en twee vrouwen overleven het ongeluk. Het vermoeden dat de rest van de mensheid door een kernramp van de aardbodem is weggevaagd, neemt steeds vastere vormen aan. Vanaf dat moment blijken de mannen stuk voor stuk te gronde te gaan aan hun eigen zwakheden. Alleen



Marleen Gorris bij de opnamen van 'The Last Island' op Tobago

de vrouwen krijgen de kans op een nieuwe start.

Een verhaal vol symboliek en dramatiek, met diezelfde trefzekere hand geschetst die van 'De stilte rond Christine M' en 'Gebroken Spiegels' zulke monumentjes maakte.

Enemies, a Love Story



Ron Silver en Lena Olin in 'Enemies'

Paul Mazursky verfilmde een even hartverscheurend als komisch verhaal van Isaac Bashevis Singer. Het resultaat werd, mede dankzij de schitterende cast, een heel onalledaags filmfeestje. Herman, een Poolse Jood die de oorlog overleefde dankzij zijn vrouw Yadwige, probeert in New York anno 1949 weer wat greep op de dingen te krijgen. Zijn vriendin, de Russin Mascha, maakt het hem niet makkelijk: elke dag dringt ze meer aan op een huwelijk. En tot overmaat van ramp blijkt zijn eerste vrouw Tamara, van wie hij had aangenomen dat ze in Auschwitz was omgekomen, ook nog te leven. Herman komt er niet meer uit en laat alle cruciale beslissingen over aan zijn drie vrouwen. Ron Silver is een mooie, dodelijk vermoeide Herman en Margaret Sophie Stein, Lena Olin en Anjelica Huston spelen de vrouwen. Iets bijzonders!

L.v.O.

**iemand zei:
glimlach,
als er problemen zijn.
het kan altijd
nog erger worden.**

**ik glimlachte
én inderdaad,
het werd veel erger.**



vragen staat vrij

Generaties militairen hebben geklaagd en gekankerd over:

- eenvoudige lesjes die eindeloos herhaald worden;
- wachten, eindeloos wachten;
- 'hou ze bezig' klussen;
- peukenpauzes.

Kortom over zinloos werk, leegloop en verveling.

Velen die de diensttijd achter de rug hebben, hebben ervaren dat defensie geen volledige dagtaak te bieden heeft in z.g. vreedstijd.

Zij weten ook dat de commandant naar zijn meerdere rapporteert dat hij een vol dagprogramma heeft bedacht en uitgevoerd; hij heeft de mannen goed bezig gehouden.

Zo geloofden de leiders dat de diensttijd niet verkort kon worden en het programma overladen.

En hoe vaak hebben we niet moeten horen, dat het programma zo overbelast was, dat de GV-bijeenkomsten maar moesten wijken.

Ineens ligt er een advies (n.a.v. een onderzoek naar het voorkomen van geweld in de krijgsmacht) waarin het verschijnsel leegloop, verveling, zinledig werk, gesignaleerd en serieus genomen wordt.

De oplossing van dit probleem?

Gewoon, voor de hand liggend:

Waar geen werk is, is geen werk.

De leiding moet geen klussen verzinnen.

Ze kan de diensttijd bekorten of de mensen eerder naar huis laten gaan, studiemogelijkheden bieden tijdens de diensturen, ze een boek of krant laten lezen, ze op maandagmorgen laten komen i.p.v. zondagavond, ze op een kazerne plaatsen waar ze 's avonds naar huis kunnen, naar hun club of cursus.

De minister heeft dit advies overgenomen.

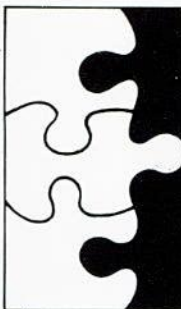
Dus we hebben wat te verwachten.

Zou het dan toch waar worden?

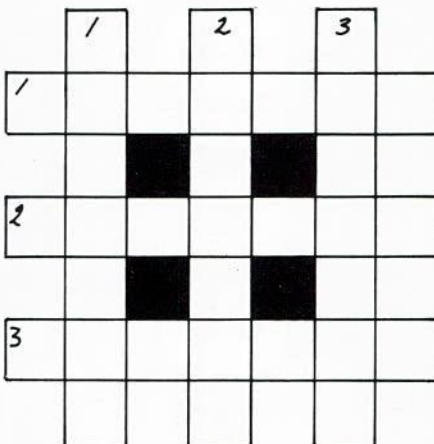
Een diensttijd zonder verveling en leegloop?

Een diensttijd waar je - als er geen werk is - zelf activiteiten kunt gaan ont-plooien?

Steven



EGO puzzle



De oplossing van de vier vergelijkingen in het oktobernummer luidt: 1-mallot = kwast; 2-medio = midden; 3-proviand = mondvoorraad; 4-tondeuse = scheerder.

Hieronder een puzzle waarin de drie juiste woorden zowel horizontaal als vertikaal ingevuld dienen te worden. De omschrijvingen luiden als volgt: 1-stekel; 2-vogels; 3-onderzoek.

De Nederlandse krijgsmacht

Op de dinsdagen 6, 13, 20 en 27 november 1990 zendt de educatieve omroep RVU vier programma's uit onder de titel 'De Nederlandse krijgsmacht'. De uitzendingen zijn op Radio 5 van 09.30 tot 10.00 uur.

Nu het IJzeren Gordijn is opgehaald en glasnost en perestrojka de dreiging van het Oostblok ontkracht hebben, dringt zich de vraag op: is de Nederlandse krijgsmacht nog wel nodig? Misschien kunnen we volstaan met een kleiner beroepsleger dat als een soort politie opereert onder de vlag van de Verenigde Naties. Als het die kant op gaat, heeft dat zeker gevolgen voor de mensen die nu nog bij Defensie werken of in de daarvan afhankelijke defensie-industrie.

In vier programma's onderzoeken de programmamakers de toekomst van onze krijgsmacht. Zij laten daarbij zowel dienstplichtigen als beroepsmilitairen aan het woord.

Een programma van Wil van Grinsven en Marco Dekkers.

Eén beleving

Een paar weken was hij nu in dienst. De opleiding beviel hem prima, hij kon aardig meekomen.

Nee, problemen had hij niet, maar één ding zat hem dwars.

Eén beleving uit z'n leven kon hij niet met de andere jongens uit z'n klas delen.

Twee dagen voordat hij moest opkomen was hij uit de gevangenis ontslagen.

Hij was een voetbalkrimineel en via snelrecht tot vijf weken onvoorwaardelijk veroordeeld.

Eerst had hij in een politiecel gezeten, bijna twee weken.

Alles was van beton.

Aleen 's nachts een matras, maar voor de rest vreselijk!

De 'gewone' gevangenis was daarna een verademing, alhoewel... echt leuk was het bepaald niet.

Het ergste was het trouwens voor z'n ouders.

Ze wisten dat hij bij de supportersklub zat.

Af en toe kwam hij thuis met een blauw oog of een gat in z'n kop. Maar dat hij één van de relschoppers was wisten ze niet.

Toen de politie hem kwam halen waren ze erg verbouwereerd en vol ongeloof. Na een eerste reactie van afweer hadden z'n ouders hem niet laten zitten.

Hoe hij tot dat gedrag was gekomen?

Ach dat ging gewoon, dat ging vanzelf. De knokpartijen waren altijd gericht op een groep die ook op knokken uit was.

Gewone supporters vielen ze niet lastig. Soms liepen dingen uit de hand. Dat wel.

En jongens als hij, uit een fatsoenlijk gezin en met een behoorlijke opleiding gingen dan volledig uit hun bol.

Het is iets wat voor buitenstaanders onverklaarbaar is.

Je moet het zien als het verdedigen van je territorium.

Zeker als een andere klub de overwinning had behaald moest er worden gevochten.

Hij had zich nooit gerealiseerd wat de gevolgen van dat gedrag zouden kunnen zijn.

Dat het konsekwenties voor de rest van z'n leven zou hebben.

En die gevangenisstraf daar kwam hij nog wel eens over praten want...

dat kun je toch niet aan je maten vertellen.

WIKLA

Gekwakkel rond Van Basten

Vanwege die onaangename nasmaak lijkt het onzinnig (al wéér) terug te komen op het wereldkampioenschap voetbal. Martin van Rooijen, de voorzitter van het sectiebestuur betaald voetbal, een gladakker bij uitstek, heeft het misschien wel bij het rechte eind, als hij stelt dat mensen slechte ervaringen zo snel mogelijk willen vergeten. Een onzinnige levensinstelling? Waarschijnlijk niet. Vooruitkijken moeten we: Bijvoorbeeld naar de triomfantelijke winst bij het volgende EK.

In Zweden zal Michels het wij-gevoel bewerkstelligen dat destijds in Duitsland loskwam. Nog zo velen mogen het gevoel hebben, dat iets als het EK van 1988 slechts één keer kan, er blijven optimisten die nu al weer vlassen op kapseizende woonboten in de Prinsengracht. Wij sombere Nederlanders,

hebben al zo weinig feest. Gaat ooit iets volledig naar wens, dan zullen we ons allen ook met rood-wit-blauw beschilderen. Dan gaat de vlag uit, ook al zouden we uit oogpunt van anti-chauvinisme bij andere gelegenheden pertinent weigeren voor welk volkslied dan ook op te staan.

Positief denken

Reden om op het WK terug te komen is er helaas nog steeds. Ter gelegenheid van de vriendschappelijke interland tegen Italië (1-0 in Palermo) werd weer elke geselecteerde bij dat WK aan de tand gevoeld. De kiespijn bleek groot. Frustratie is wellicht een beter woord, maar dat raakt in onbruik, nu de maatschappij steeds minder behoefte heeft aan mislukkingen. Nederlagen zijn er om te vertalen in vechtlust. Positief zullen we denken (zegt Yvonne van Genip), anders wacht ons de lamlendigheid. "Weg met die handel van negatieve leringen."

Welgemeende excuses dus. Bij voorbaat. Maar gaat sport niet op de eerste plaats om de zege? En blijkt niet dat er zo kapitale blunders zijn gemaakt, dat een zege bij het WK voetbal al bij voorbaat was uitgesloten? Uit de talloze vraaggesprekken voor het vriendschappelijke duel tegen Italië doemde een beeld op van een eindeloze reeks communicatiestoornissen, ergernissen, belangenstrijdjes en infantiliteiten. Er was geen ploeg, er was geen uniformiteit, er was geen leiding, er was geen lijn.

Hoe plausibel klonk dat niet! Een team dat geen team is, kan hooguit zwalken. Okay, begrepen, jammer, volgende keer beter.

Penicilline

Maar ook dat interview met Van Basten stond in de krant. En wat verklaarde die? Niets meer of minder dan dat hij vlak voor de eerste wedstrijd, tegen Egypte, een penicilline-kuur had ondergaan. De arme Van Basten voelde een bronchitis opkomen en bondsarts Kessel zei: "Jongen, dan moet je antibiotica nemen."

Inderdaad: als je angina hebt of een ontsteking aan de longblaasjes, dan adviseert de (allopathische) geneesheer antibiotica. Bovendien had de voormalig wereldkampioen schaatsen Harm Kuipers aan de universiteit van Maastricht ooit aangetoond, dat een twaalfstal (ongetrainde) studenten conditioneel geen enkel probleem had met penicilline. Waarom zou Kessel dus anders doen?

Het antwoord op die vraag is heel simpel: omdat op en top getrainde sporters (die toevallig een ontsteking hebben) niet te vergelijken zijn met ongetrainde studenten.

Traditionele artsen komen dan meteen met de tegenwerping dat niet de penicilline, maar de ontsteking zelf tot het conditieverlies of het 'verlies aan scherpte' leidt. Dat lijkt een redelijk tegenargument, ware het niet dat de praktijk anders is dan de theorie (van Kuipers). Bij het Europees atletiekkampioenschap van Split werd de Westduitse Sabine Braun titelhoudster op de zevenkamp na pas een paar dagen eerder verlost te zijn van een angina. Maar (sport)artsen hadden ten stelligste afgeraden om een penicilline-kuur te volgen.

Professionalisme

Het lijkt erop dat Marco van Basten vlak voor het WK de verkeerde medische adviezen heeft gekregen. Van een arts die al jaren in dienst is van de KNVB en die inderdaad nog nooit heeft laten blijken dat topsporters misschien een andere benadering nodig hebben dan de prik en pil die zo voor de hand liggen.

Ronduit verbazingwekkend is dat zo'n discussie zelfs helemaal niet wordt gevoerd. De clubarts van Van Basten in Milaan zei, dat hij misschien hetzelfde middel had voorgeschreven als Kessel. "Maar wat is wijsheid?", vroeg Van Basten zich zelf af.

Daar staat dus een voetballer van twaalf, vijftien miljoen gulden. Of hoeveel is het? Een vedette die het moet hebben van briljante momenten en die daarom gevrijwaard moet zijn van lichamelijke malheur. Een speler ook die een heel bataljon, vooral financieel deskundige, begeleiders om zich heen heeft. Maar tegelijk een speler dus van wie niemand weet wat bij hem een aspirientje bewerkstelligt. Hoe is zo'n kleuterig gekwakkel mogelijk? Het zal nog een tijd duren voor er werkelijk van dat vreselijke professionalisme sprake is.

Hans van Wissen





"NOU...DOE JE BEST."



"GOEIE HEMEL, BERT... JIJ KUNT ER WERKELIJK HELEMAAL NIKS VAN!"



"HET WAS ONWIJS GAAF, VOND JE NIET?"

Het bedrijven van de liefde

De tekenaar/schrijver Peter van Straaten is een duivelskunstenaar. Niet omdat hij tekent en schrijft, niet omdat hij al zo'n slordige veertig (!) boeken op zijn naam heeft staan, maar omdat hij met heel weinig inkt heel veel tot uitdrukking weet te brengen.

Een prachtig staaltje van zijn kunnen laat hij (voor de zoveelste keer) zien in de kortgeleden uitgekomen bundeling tekeningen *'Doe ik het goed?',* tekeningen over het bedrijven van de liefde.

Voor wie meent (uit onwetendheid, stoerheid, enz.) dat vrijen het allermooiste is (ik heb het niet over wat het ook kan zijn) wat zich tussen twee mensen kan afspelen zal bij het doorkijken en lezen van dit boekje van een koude kermis thuiskomen. Het is lang niet allemaal plezier wat de klok slaat onder de 'klamme lappen'.

Enkele voorbeelden.

Vrouw tegen man, achtereenvolgens voor, tijdens en na het vrijen:

- "Nou... doe je best"
- "Dat is zo'n gedoe... liever maar even gewoon"
- "Ach nee, lieverd... doe geen moeite. Dat duurt uren"
- "Rustig! Rustig! Moet je met de trein mee of zo?"
- "Geniet jij nu maar"
- "Goeie hemel, Bert... Jij kunt er werkelijk helemaal niks van"
- "Het geeft niet. Volgende keer beter"
- "Ach schat, jij bent weer heel goed in andere dingen"

Verbluffend scherpe waarnemingen die, ondanks het wel degelijk achter het cynisme voelbare mededogen, vooral bij mannen hard zullen aankomen. Een aanrader!

Peter van Straaten: *Doe ik het goed?* De Harmonie, Amsterdam 1990. 52 blz. f 10,00. (WH)

Geen plaats

Hij staat met zijn weinige, zijn enige spulletjes in de hand voor de deur waar ik werk, onaangekondigd. Hij heeft hulp nodig en hij zoekt een plaats voor de nacht. Hij is erg in de war. Zijn verhaal is onsamenvattend en niet goed te volgen. Het liefst wil hij opgenomen worden in een kliniek, waar hij tot rust kan komen, zich niet zo opgejaagd voelt door een samenleving die hem continu op de hielen zit. Liefst een evangelisch opvangcentrum. Hij is nog geen week geleden uit een psychiatrisch ziekenhuis ontslagen na een verblijf van een half jaar. Onbehandelbaar zegt men. Hij zegt dat dat zijn straf is voor al de slechte dingen die hij in zijn leven heeft

gedaan. De God der wrake heeft toegeslagen.

Ik overleg met hem wat te doen en we besluiten verschillende hulpverleningscentra te bellen om te kijken of hij ergens opgenomen kan worden. Na twee uur telefoneren met alle denkbare evangelische opvangcentra blijkt er niemand te zijn die hem kan hebben. Tenslotte is één crisiscentrum wel voor hem open, maar na twee uur staat hij toch weer voor de deur. Hij is gokverslaafd en daarop is men niet ingesteld. Dan maar naar het Leger des Heils. Hij kan er één nacht slapen. Een week later spreek ik hem weer. Hij zwierft nu door de stad. Hij ziet er onverzorgd uit en zijn ogen staan flets. Ik ga weer achter de telefoon zitten en bel een evangelisch opvangcentrum, die hem eerder niet wilde opnemen. Ik geef op niet mis te verstande wijze te kennen wat ik van dit soort evangelische benaderingen vind. Hoe zat dat ook al weer met die herberg waar geen plaats was en met die arme baby die in een kribbe moest liggen terwijl het zo koud was?

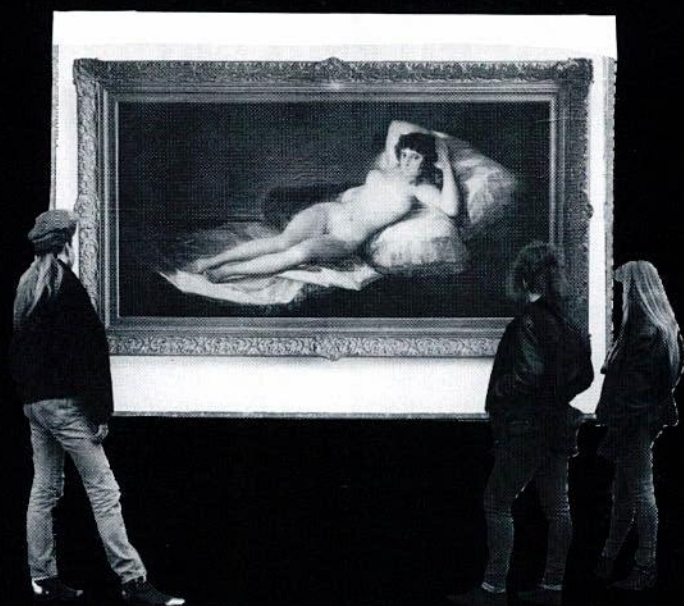
Een mooi verhaal voor bij een lekker warm haardvuur, maar het is wel even iets anders als het je persoonlijk treft.

Na veel heen en weer gepraat kan hij dan toch eindelijk komen. Bijna een dag heb je nodig om één enkel individu, een arme eenzame ongewoonlijke fatsoenlijke man met een gokprobleem ergens onder te brengen in Nederland.

Het lukte voor één enkel individu. Ondertussen hebben duizenden verwaarloosde, met name jonge, mensen geen dak boven hun hoofd. Ze eten uit vuilnisbakken. Het is onbegrijpelijk. Veel mensen geloven in Zijn wederkomst. Ik vrees dat het Hem niet anders zal vergaan dan die jongeman die opeens voor mijn deur stond. Er is hoe dan ook geen plaats voor hem. Men zal Hem als een gestoorde zien. Onze zorgzame samenleving heeft voor Hem geen plaats, neen, zelfs een opvang- en crisiscentrum niet, of ze nu van christelijke signatuur zijn of niet. Wanneer iemand mij een plaats (een vrijplaats!) kan aanwijzen waar ik voortaan met deze verschoppelingen terecht kan, dan hoor ik dat bijzonder graag. Schrijf mij gerust. Want uiteindelijk kan het ook jou overkomen.

Freek Pol

Reakties naar: F.J. Pol, Postbus 24107, 3502 MA Utrecht



Béetje vloot heeft een aal

In NRC-Handelsblad van 6 september jl. verscheen een artikel van Walter Goddijn (emeritus hoogleraar in de godsdienstsociologie). De raadslieden Wil Gerards en Wim Heij boden NRC-H een reactie op dit artikel aan, die 'wegens plaatsgebrek' niet werd geplaatst. Wij achten het een en ander belangrijk genoeg om beide artikelen alsnog in EGO af te drukken.

Redaktie

Door Walter Goddijn

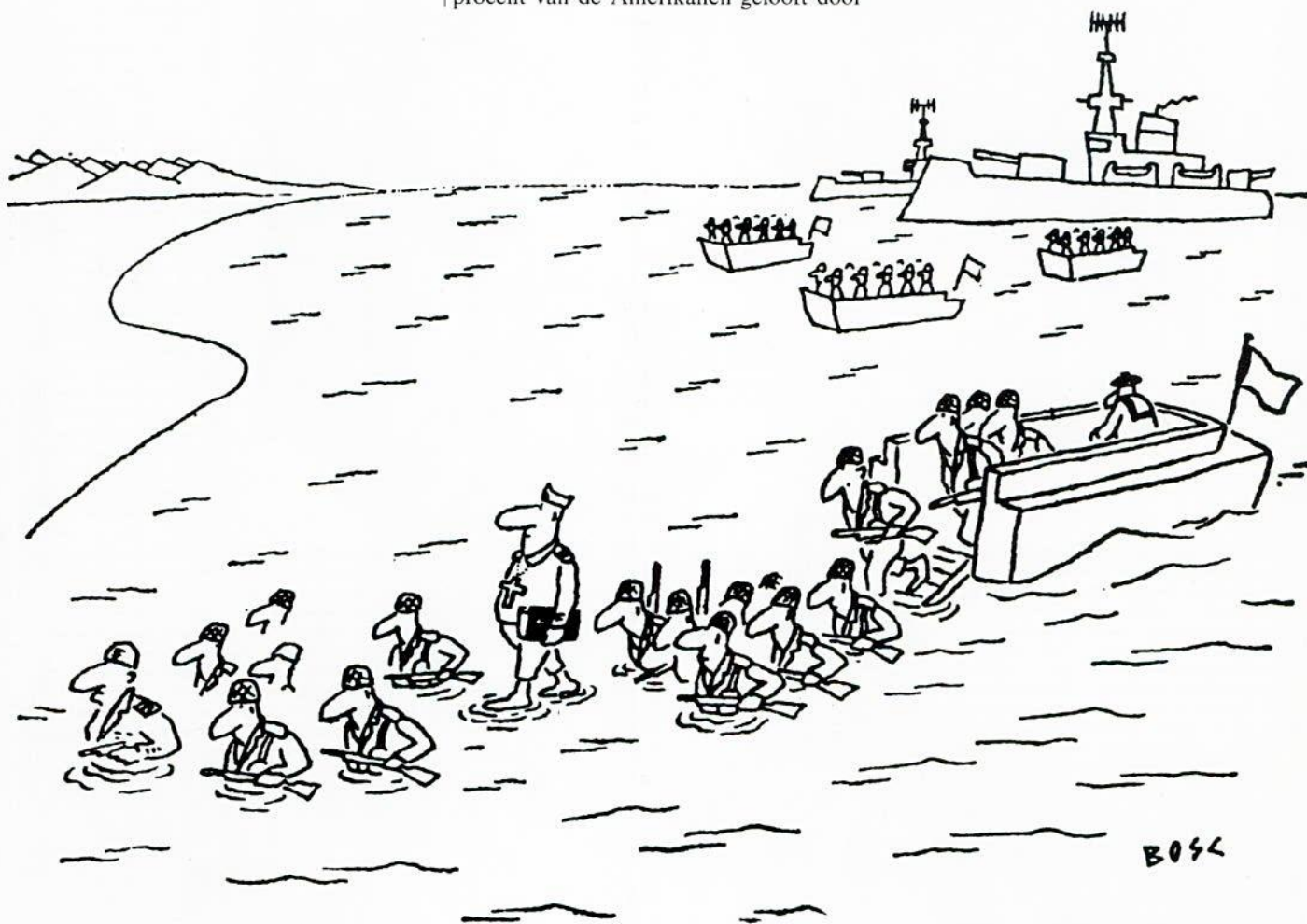
In mijn ochtendblad lees ik: 'Pragmatische Relus' – bedoeld is onze minister van defensie – 'wil geen kruisvaarder zijn'. Dat kan ik mij best voorstellen. De minister wil niets weten van een kruistocht van het christelijke Westen tegen 'goddeloze' Arabieren. Hij is in ieder geval zo pragmatisch, dat hij 'veiligheidshalve' met de fregatten Witte de With en de Pieter Florisz een vlootpredikant en een vlootaalmoezenier laat meegaan.

Op al het varend oorlogstuig van de Amerikanen zijn aalmoezeniers en predikanten aanwezig. Voor het moreel en voor 'als er wat gebeurt' – en dat is toch niet uitgesloten. Saddam Hussein spreekt van een heilige oorlog; president Bush begint gebedjes van Eisenhower te citeren en eindigt een toespraak voor veteranen met God bless you. In Amerika gelooft volgens een recent boek van Gallup 94 procent in God, niet minder dan 90 procent bidt wel eens, 88 procent van de Amerikanen gelooft door

God te worden bemind. Meer dan driekwart van de Amerikanen heeft zijn religieuze betrokkenheid als positief ervaren in zijn leven en 38 procent zelfs als zeer positief. Dan kan je geen aalmoezeniers en predikanten thuishouden als landgenoten opstomen naar de Straat van Hormuz; dat is niet alleen logistiek, maar ook theologisch verantwoord. Theologiestiek dus.

Nederland is veel sterker gesecculariseerd dan de Verenigde Staten. Fractievoorzitter Brinkman ziet een herbeleving van het verantwoordelijkheidsbesef van christelijke organisaties, maar wijst tegelijkertijd op de versukkeling waarin het gezin is geraakt. Dat is precies de oorzaak ervan dat in ons land de secularisatie verder is voortgeschreden dan elders. Het gezin functioneert onvoldoende in de cultuuroverdracht.

Maar het gesecculariseerde Nederland heeft iets speciaals. Het heeft sinds enkele decennia 'geestelijke raadslieden' in de krijgs-



macht. De Universiteit voor Humanistiek staat tegenwoordig in het rijtje van de 'aangewezen' theologische universiteiten. Daar worden de geestelijke raadslieden opgeleid, niet alleen voor de krijgsmacht, maar ook voor humanitaire instellingen. Er zijn nu al twee confessionele geestelijke verzorgers in de vaart.

Moet er met het bevoorradingschip Zuiderkruis een geestelijke raadsman mee? Het Humanistisch Verbond is nu aan de beurt en die functionarissen worden toch niet voor niets opgeleid? Of kunnen ze juist, wanneer het ernst wordt met de oorlogsdreiging en in een oorlog zelf onvoldoende functioneren? De confessionele geestelijke verzorgers van reformatorische en katholieke huize zijn in noodsituaties uitwisselbaar. Zo ver is de oecumene onder ambtsdragers wel. Dat is niet met de geestelijke raadslieden het geval. Kunnen onze jongens en meisjes op die oorlogsbodems hun geestelijke verzorgers kiezen? Dat doen ze tegenwoordig zelfs met voetbalcoaches.

Er wordt geklopt op de hut van de commandant. Er staat een wat oudere matroos. "Commandant, ik wil biechten." Antwoord: "Dat kan je niet bij mij. Dan moet je bij de vlootaalmoezenier zijn." Matroos salueteert nogmaals: "Er is geen aal, alleen maar een geestelijk raadsman." In de verte donderen kanonschoten, vijandelijke jagers vliegen laag over. De matroos weer: "Ik wil recht-toe-recht-aan een absolutie. Ik wil mijn zonden kwijt."

Als de minister van defensie niet weet wat 'volmaakt berouw' is, moet hij het maar eens aan zijn staatssecretaris vragen.

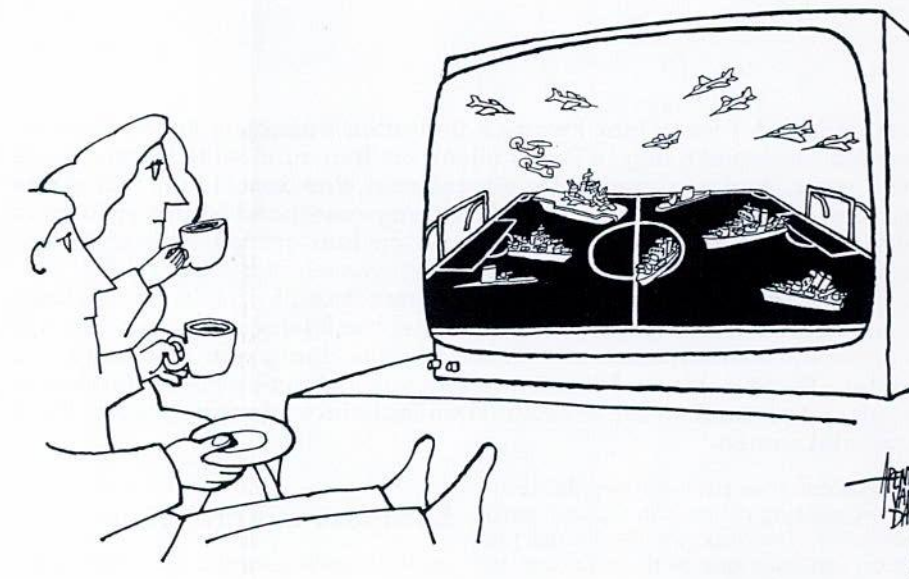
De auteur is emeritus hoogleraar in de godsdienstsociologie.

(Uit: NRC-Handelsblad van 6 september 1990)

'Wegens plaatsgebrek'

Onder de kop 'Beetje vloot heeft een aal' laat Walter Goddijn op 6 september 1990 de lezers van dit blad weten, hoe vanzelfsprekend hij het vindt, dat, naarmate een land of volk geloviger en godsdienstiger is er bij de krijgsmachten van die landen meer geestelijke verzorgers van dat geloof aanwezig zijn. Dat er op alle oorlogsbodems in de Golf van het overwegend godsdienstige Amerika zoveel (rk-)aalmoezeniers en (reformatorische-) predikanten aanwezig zijn verbaast hem dus niet. Maar dat er op de twee Nederlandse fregatten wel een aalmoezenier en een dominee meevaren, maar geen enkele raadsman (humanistisch geestelijk verzorger) kan hij kennelijk maar niet begrijpen, terwijl volgens hem juist de aanwezigheid van de laatste in het zozeer geseculariseerde Nederland veel vanzelfsprekender zou zijn geweest.

Wij willen de lezers liever niet vermoeien met onze reactie op de nogal deni-



gerende wijze waarop de heer Goddijn in het artikel rept over de Universiteit voor Humanistiek en de daar opgeleide geestelijke verzorgers. Evenmin willen we ingaan op de beledigende insinuatie, dat het de raadslieden wel eens aan moed en bekwaamheid zou kunnen ontbreken om onder oorlogsdreiging of in een oorlog zelf goed te kunnen functioneren; niet zozeer omdat de raadsman/vrouw zich niet ten opzichte van de heer Goddijn behoeft te bewijzen, maar meer omdat wij op het niveau van dit soort opmerkingen ten ene male niet willen vertoeven.

Maar waar wij wel op menen te moeten reageren is zijn in de vorm van een vraag gegoten bittere konklusie 'dat onze jongens en meisjes op die oorlogsbodem' kennelijk 'niet hun eigen geestelijk verzorger kunnen kiezen'; althans voor zo ver het om niet-godsdienstig geestelijke verzorging gaat. Waarom?

Omdat de heer Goddijn als godsdienstsocioloog heel goed weet, dat sinds de toetreding van de humanistische geestelijke verzorging bij de krijgsmacht (ten gerieve van voornamelijk de buitenkerkelijken en niet-godsdienstigen) zowel de rooms-katholieke kerk als de reformatorische kerken op een buitengewoon felle en niet aflatende wijze hebben gevochten tegen deze toetreding en tegen de noodzakelijke uitbreiding van de humanistisch geestelijke verzorging, waarbij welhaast geen middel ongeoorloofd en geen argument te zot was.

En dit veel te lang en met te groot en onverdiend sukses.

Zo u ziet, meneer Goddijn, zijn er inderdaad geen gelijke keuzemogelijkheden

voor de geestelijke verzorging overeenkomend met de eigen levensbeschouwing, en dat is nagenoeg geheel te wijten aan de kerken en niet het minst aan de kerk waartoe u behoort.

Een wat oudere matroos vraagt aan zijn commandant: "Ik wil een raadsman, want als niet-gelovige wil ik, als het er op aan komt, iemand waarmee ik niet alleen kan praten, maar die me begrijpt en kan invoelen vanuit een gemeenschappelijke levensvisie. Dan heb ik aan een aalmoezenier of een dominee, hoe aardig die ook overigens kunnen zijn, natuurlijk totaal niets."

"Dan heb je pech gehad," zegt die commandant, "want toevallig (?) hebben we alleen een aalmoezenier en een dominee."

En terwijl in de verte de kanonschoten donderen en de vijandelijke jagers laag over vliegen staat de oude matroos - existentieel - volledig in de kou!

Laat ons hopen dat de emeriete status de hooggeleerde heer Goddijn de gelegenheid zal bieden tot de noodzakelijke bezinning; een absolute voorwaarde voor een *volmaakt berouw*.

Voor de lezers tot slot nog dit: reeds op 21 augustus 1990 heeft de Dienst humanistische geestelijke verzorging de marine laten weten, dat hij een raadsvrouw ter beschikking stelt voor de expeditie naar de Golf; om redenen die *niet* bij de H.G.V. lagen en liggen is er tot nu geen raadsman/vrouw meegegaan.

Wil Gerards en Wim Heij

De Europese banken en de drugshandel

Eind september vorig jaar kwamen tientallen financiële kopstukken uit veertien landen een dag in Parijs bijeen om hun aandeel te leveren in de strijd tegen de drugshandel. De bijeenkomst was bedoeld als een eerste verkenning en de toon was zorgelijk. Zo langzamerhand beginnen immers zelfs de meest gerenommeerde banken op hun grondvesten te trillen, omdat ze betrokken zijn geraakt bij het witwassen van drugsgelden. De aanwezigen schoven in Parijs wat ongemakkelijk op hun stoelen heen en weer, toen ook werd gesproken over het bankgeheim. Ze moesten zich er maar op voorbereiden, dat daar wel eens danig aan geknaagd kon worden. Want, zoals de Franse minister van Financiën Pierre Bérégovoy het plechtig formuleerde: "Absoluut bankgeheim en de oorlog tegen drugs gaan niet samen."

Het was niet toevallig, dat een dergelijke vergadering dit keer in Europa werd gehouden. De druk uit de Verenigde Staten om hier ook eens echt wat te gaan ondernemen neemt toe. Het begint steeds duidelijker te worden, dat ons werelddeel het nieuwe, grote doelwit aan het worden is van de beruchte drugskartels uit Latijns Amerika. De Amerikaanse markt – met een consumptie van zo'n 200 ton cocaïne per jaar – is zo langzamerhand verzadigd en de drugsmafia zoekt nieuwe wegen en afzetgebieden. Vooral via de Spaanse en Italiaanse grenzen komt coke in toenemende mate de Europese Gemeenschap binnen. Wanneer volgend jaar vrij geldverkeer binnen de EG mogelijk wordt, zal het voor iedere bank moeilijk worden de handen schoon te houden, zo dat nu al gebeurt.

Europese maatregelen

In de financiële centra van Europa begint daarover niet voor niets een behoorlijke paniek te ontstaan. Wie raakt het niet? Engeland, Zwitserland, Luxemburg... overal spelen schandalen, waarbij het om bedragen van miljarden guldens gaat. En op allerlei fronten begint het wapengekletter nu hoorbaar te worden. De Europese Commissie in Brussel kwam kortgeleden met een vergaand voorstel om het witwassen van drugsgelden bij banken en andere financiële instellingen te gaan bestrijden. Witwassen wordt een strafbaar feit. Voortaan zullen de banken iedere transactie boven een bepaald bedrag moeten melden bij de overheid.

Minister van Financiën Wim Kok kondigde deze zomer ook aan met nieuwe wettelijke maatregelen te willen komen om het witwassen van zwart geld tegen te gaan. Kok schatte, dat er in ons land vele miljoenen, "zo niet miljarden", rondgingen, die afkomstig waren uit de zware criminaliteit, zoals de drugshandel. Hij hoopt door wetgeving de geldstromen en circuits zichtbaar te maken, "waardoor de ziektekiemen kunnen worden weggesneden."

Banken onder controle

Binnen de Europese banken zijn overigens niet meteen alom vreugdedansen uitgebroken, nu de strijd zich op deze manieren verscherpt. Die houding wordt ingegeven door de vrij draconische maatregelen, die in verschillende landen al zijn genomen. In Italië moet sinds vorig jaar bijvoorbeeld iedere banktransactie, waarbij meer dan 15.000 gulden cash over de toonbank gaat, worden aangemeld. In Zwitserland is een wet in de maak om bankiers in de gevangenis te zetten, wanneer ze te begerig de kassa voor drugshandelaren of andere criminelen openzetten. Dit allemaal naar Amerikaans voorbeeld, waar de banken elke kastransactie boven de 10.000 dollar moeten doorgeven aan de Federal Reserve. In Nederland hanteren de banken vooralsnog alleen interne richtlijnen om te voorkomen, dat ze worden betrokken bij handelingen die niet echt door de beugel kunnen. Op verzoek van de Nederlandsche Bank wordt bij bedragen boven de 25.000 gulden niet alleen naar de legitimatie gevraagd, maar wordt de transactie ook genoteerd. Als de autoriteiten daar vervolgens inzage in willen hebben, kunnen ze die krijgen. Maar echt afschrikwekkend ziet het er allemaal niet uit, temeer daar het meestal aan de individuele bankbediende wordt overgelaten "om iets vreemds te bespeuren".

Gigantische bedragen

De bedragen, die in de hele wereld in de drugshandel circuleren, zijn waarlijk kolossaal. Volgens nog voorzichtige schattingen worden jaarlijks winsten van 600 miljard gulden geboekt, anderen geloven eerder dat het bedrag de een biljoen gulden al heeft overschreden. Iedereen die er mee te maken heeft, verdient schatten, behalve dan de eenvoudige coca-boeren in Zuid-Amerika. Die leveren de bladeren, die



Luis in de pels Jean Ziegler, hoogleraar en parlementariër, schreef boek 'Zwitserland wast het witst'



De Luxemburgse BCCI-bank, betrokken in drugsschandaal.

goed zijn voor een kilo cocaïne, voor 300 tot 400 gulden. Uiteindelijk wordt die kilo in Amerika op straat verkocht aan de 'consument' voor een bedrag, dat tussen de 160.000 en 240.000 gulden ligt.

Tussen de eerste pluk en de straatverkoop worden vele zakken gevuld. De tussenhandelaar, die aan de straatdealers levert, kan rekenen op zo'n 40.000 tot 80.000 gulden per kilo. Het tarief voor de 'exporteur', die de cocaïne van Zuid-Amerika naar de Verenigde Staten smokkelt, varieert van 8.500 tot 12.000 gulden. Voor het laboratorium, dat de coke aanmaakt, is tussen de 4.000 en 6.000 gulden beschikbaar. Maar het meest verdienen de mensen, die op de achtergrond aan de touwtjes trekken. De inkomsten van de grote drugsbaronnen worden geschat op een ton per kilo cocaïne. Dat kan dus aardig oplopen. De markt, die ze bedienen, is enorm. Volgens de Amerikaanse drugspolitie DEA zijn er alleen al in de Verenigde Staten 15 miljoen gebruikers van cocaïne en 1,5 miljoen heroïneverslaafden.

Besmette bronnen

Dat Europa wakker begint te worden, komt door de aanhoudende aanvallen, die vanuit Amerika op de struisvogelpolitiek in onze dreven worden ondernomen. Het gevecht, dat de Verenigde Staten zelf voeren tegen de drugshandel en het witwassen van deze gelden, is waarlijk spijkerhard. De tientallen

belastingparadijzen, die zich in het Caraïbische gebied hebben gevormd en die in de jaren zeventig ware wijkplaatsen werden voor Mafia- en drugsgelden, hebben dat in de loop der jaren aan den lijve gemerkt.

Europa is lang zo ver nog niet. Terwijl Amerika sinds 1986 een wet heeft, waardoor banken worden gedwongen transacties met cash geld boven een bepaald bedrag aan de autoriteiten te melden, stribbelen verschillende Europese landen nog tegen. Duitsland, Griekenland, Luxemburg, Ierland en Oostenrijk verzetten zich bijvoorbeeld nog behoorlijk fel. Maar ook hier wordt de druk groot. In Europese banken liggen enorme particuliere tegoeden, van welke bron dan ook afkomstig, opgeslagen. En het vermoeden groeit, dat die bron nogal eens besmet is.

Zwitserse luis in de pels

In Zwitserland alleen al ligt naar schatting 750 miljard gulden uit het buitenland op (nummer)rekeningen. "En daaronder zijn weer vele tientallen miljarden aan narcoticadollars," stelt de Geneefse hoogleraar en parlementariër Jean Ziegler vast. Ziegler, een luis in de pels van zijn land, heeft net een boek geschreven over dat fenomeen onder de titel 'Zwitserland wast het witst'. Zijn conclusie: "De bankiers hier verdedigen openlijk dictators en beschermen drugsbaronnen. Ze weigeren inzage te

geven in hun boeken, omdat ze dan zogenaamd niet meer kunnen concurreren. Ze trekken zich niks van kritiek aan. Als je zegt dat vluchtkapitalen bij hen worden weggezet of drugsgelden worden witgewassen, hebben ze het over een communistische samenzwering."

Dat de Zwitserse bankiers op het ogenblik zelf net doen, of ze de braafheid zelve aan het worden zijn, zegt Ziegler niks. "Er zijn hier meer banken dan waar ook ter wereld. Iedereen jaagt op klanten. Daarom kunnen ze zich geen moraal veroorloven, want dan steekt de klant de straat over. Niemand vraagt aan een Afrikaanse dictator: hoe komt u aan al die miljoenen, terwijl u per jaar volgens de officiële gegevens 50.000 gulden verdient? Ze weten, dat hij dan een deur verder gaat. De bankmisdaad is daarom de industrie bij uitstek in Zwitserland. De druk moet van buitenaf komen. Waarom mag een bevriende natie als Nederland geen inzage hebben in het zwarte geld, dat hier door Nederlanders is opgeborgen. De Europese Gemeenschap zou actie moeten ondernemen. Gewoon zeggen: als wij geen inzage krijgen, stoppen we elke handel met u. Dan schrikken ze hier wel."

Rien Robijns



Midwinterdagen 1990

Een humanistisch alternatief

Na het succes van vorig jaar, organiseert de Homo- Lesbische Werkgroep van het Humanistisch Verbond voor de tweede keer een Midwinterweek-end.

Homoseksuele, lesbische en biseksuele mensen die dit jaar eens af willen van de traditionele Kerstdagen zijn welkom van zondag 23 t/m woensdag 26 december 1990 in Volkshogeschool Allardsoog te Bakkeveen, nabij de Friese wouden.

De deelnemers wordt een gevarieerd programma geboden, waarin openheid en bezinning centraal staan. Workshops, muziek, spel, theater en nog veel meer.

Er is plaats voor 60 deelnemers.

Informatie en inschrijvingsformulier aan te vragen bij het Humanistisch Verbond, tel.: 030-318145 (Ariane de Brauw) of schriftelijk: Humanistisch Verbond, Postbus 114, 3500 AC Utrecht.

De doodstraf afgeschaft?

"Alle opdrachten onvoorwaardelijk uitvoeren!"

De doodstraf wordt afgeschaft. We hebben het kunnen lezen in de dagbladen. De ene krant meldde er wat meer en uitgebreider over dan de ander. Dat komt, denk ik, omdat er in het militair straf- en tuchtrecht nog meer zaken veranderen.

Zo gaat de bron van alle geluk, de godsdienst, als ziel van de militaire dienst verdwijnen.

Er zullen andere argumenten gevonden moeten worden om alle geluk, deugd en 'waren moed' die tot een zedige levenswijze aanzetten, weer enige grond en houvast te geven.

Men gaat er nog steeds van uit dat het zonder die grondslag een losgeslagen bende zal worden, met razende, tierende en godslasteringen uitende militairen. Zonder die grondslag gaat het niet. Dat is te zien in alle andere organisaties, maar niet in de krijgsmacht. Daar houden we ons allen aan artikel 1a van het Reglement op de Krijgstucht.



Coran d'Ache

De geschiedenis

De Wet op de Krijgstucht en het bijbehorende reglement zijn, alweer volgens sommige kranten, al meer dan honderd jaar oud. Op z'n minst uit de vorige eeuw. Na het lezen van de inhoud van beide geschriften zou je dat dan ook denken. Maar niets is minder waar. De Wet op de Krijgstucht stamt van 27 april 1903, staatsblad 112. Het Wetboek van militair strafrecht idem, staatsblad 111. Voor het Reglement op de Krijgstucht kunnen we de basis vinden in de besluiten van 'den Souvereine Vorst' van 20 juli 1814 (stb. 85) en 15 maart (stb. 26). In 1903 vond 'Wij Wilhelmina' het 'wenschelijk', in verband met de afschaffing van het bestaande 'reglement van Krijgstucht en Discipline voor het Krijgsvolk te water en het Krijgsvolk te lande', de beginselen van de Krijgstucht vast te leggen in een Reglement op de Krijgstucht (31 juli 1922 stb. 476).

'Tegenstanders van een regiem worden altijd op de vlucht doodgeschoten. Wel zitten de kogelgaten dan meestal aan de voorkant. Ik denk dat dat komt doordat ze achteruitlopend vluchten.'

Wim Kan

De doodstraf

Denk nu niet dat het vanaf die tijd ongewijzigd bleef. Wat de taal en de uitgangspunten betreft eigenlijk wel, maar er zijn heel wat besluiten bijgekomen sinds 1922. Liepen wij dan met onze militaire wetten in de pas met de civiele wetten?

Nee, dat nu niet direct. Om een voorbeeld te noemen. Artikel 114 van de herziene grondwet, die op 17 februari in werking is getreden, bepaalt dat de doodstraf niet meer kan worden opgelegd. Dan zou in 1984 door middel van een Koninklijk Besluit (KB) ook de doodstraf in het Wetboek van Militair Strafrecht (WMS) kunnen worden geschrapt. Maar zo werkt het niet. Erger nog, terwijl de ministeriële grondwetverande-

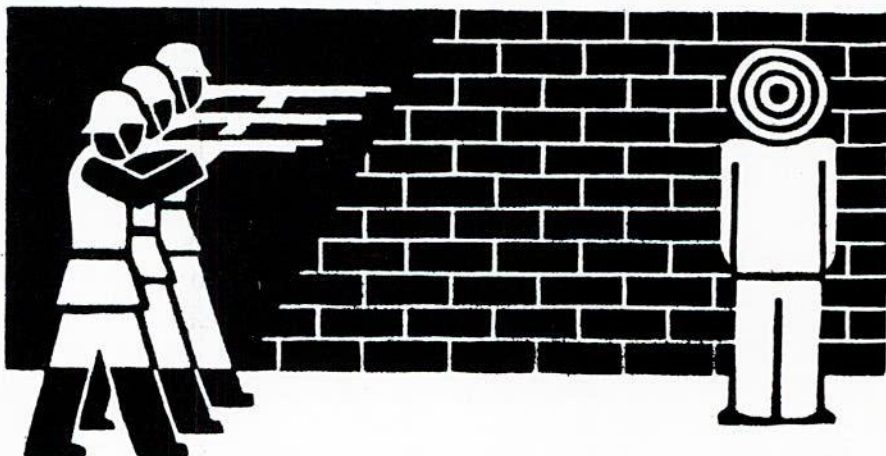
raars het er al over eens waren dat de doodstraf niet kon, werd op 24 november 1978 (stb 610) artikel 6a, de doodstraf betreffende, ingevoegd in het eerste boek (Titel II, 'Straffen') van het WMS. Het ingevoegde artikel 6a gaf aan dat de doodstraf niet mocht worden opgelegd aan personen die de leeftijd van 18 jaar nog niet hadden bereikt ten tijde van het begaan van het misdrijf. De jeugd werd beschermd. Een ieder die ouder was dan 18 jaar kon op grond van een aantal artikelen, vermeld in het tweede boek (Titel II, 'Misdrijven'), de maximale straf, de doodstraf krijgen. Dat is een belangrijk aantal artikelen. Ik zal er een uithalen. Artikel 84 stelt:

'Met de dood wordt gestraft de militair die in tijd van oorlog opzettelijk bij een gevecht met de vijand zijn plicht met de onder zijn bevelen staande Krijgsmacht de vijand op te zoeken, tegen hem op te trekken, aan het gevecht deel te nemen, de vijand te vervolgen of tegenover hem stand te houden, verzaakt.'

Alsof oorlog een voetbalwedstrijd is. Zo staan er een x aantal artikelen, die in een wat ouderwets aandoend taalgebruik vertellen waar je de doodstraf voor kunt krijgen. Maar gelukkig is er ook nog artikel 9 van het WMS, dat zegt dat bij schuldigverklaring aan een misdrijf waarop de doodstraf is gesteld, de straf alleen met eenparigheid van stemmen kan worden opgelegd.

De Golfcrisis

Ja, zult u zeggen, dat kan alleen in tijd van oorlog. Dat klopt. Maar wanneer zijn we dan in oorlog? Of zijn er omstandigheden die hetzelfde bedoelen, maar het in feite niet zijn?



Gerd Arntz



Francisco Goya

Artikel 71 van het WMS laat iets van deze mogelijkheid zien. Het stelt:

'Zodra aan een gedeelte der Krijgsmacht op de door ons te bepalen wijze is bekendgemaakt, dat het door het militair gezag is aangewezen, hetzij ter deelneming aan een militaire expeditie, hetzij ter bestrijding ener vijandelijke macht, hetzij ter handhaving van de onzijdigheid van de staat, hetzij tot enig optreden ofwel tot collectieve (...) zelfverdediging ofwel het herstel van de internationale orde en veiligheid (...) wordt ten aanzien van dat gedeelte, totdat die taak is geëindigd, tijd van oorlog aanwezig geacht (...)' (KB 21 april 1922, stb. 207).

Toen hadden ze al een vooruitziende blik. Zou de maritieme Golfexpeditie vallen onder het herstel van de internationale orde en veiligheid? Zouden de collega's van het F-16 Squadron er ook onder vallen?

'Op de door ons te bepalen wijze' is natuurlijk ook weer verwoord. 'Wij Wilhelmina' ondertekende op 8 mei 1922 het bovengenoemde KB, waarin zij de wijze bekend belde hoe dit moest gebeuren. De bekendmaking van het in artikel 71 genoemde, geschiedt 'mondeling door of vanwege de aangewezen militair die het bevel voert over het betreffende gedeelte der Krijgsmacht'.

Er werd toen niet gesproken over het Krijgsmachtdeel, en niet over een eventuele Bevelhebber van dat Krijgsmachtdeel. We zullen maar aannemen dat het niet het Hoofd Inwendige Dienst is die het namens de Squadron Commandant tijdens de koffie even meedeelt.

Het mag ook niet eerder worden bekend gesteld 'dan korten tijd voor den vermoedelijke aanvang van de opgedragen taak'. En natuurlijk een proces verbaal sturen naar de Minister. Dus kunnen we stellen dat de genoemde Krijgsmacht delen in een toestand moeten

opereren die gelijk staat aan die van een staat van oorlog.

De kogel

Artikel 7 van het WMS laat kort zien dat de doodstraf uitgevoerd wordt door middel van de kogel. Ook weer volgens nadere voorschriften door 'Ons' gegeven. Die voorschriften wil ik u niet onthouden. Het KB van 26 april 1922 (stb. 228) laat zien dat 'Wij Wilhelmina hebben goedbevonden' de navolgende voorschriften betreffende de wijze van uitvoering van de doodstraf. In hooguit twee velletjes A-4 wordt aangegeven hoe je een eind moet maken aan het leven van een militair die is veroordeeld tot de dood door de kogel.

Het geschiedt met de meeste eenvoud en niet in tegenwoordigheid van het publiek. Er wordt gewoon een vuurpeloton gevormd van twaalf manschappen en natuurlijk een onderofficier. Zo mogelijk onder commando van een officier. 'Zo mogelijk', want misschien is het wel moeilijk er één aan te wijzen. Anders nemen we ook hiervoor een onderofficier.



De afstand tussen de veroordeelde en het vuurpeloton dient precies vijf meter te zijn. Niet verder, want anders zouden ze eens kunnen missen.

De veroordeelde dient eenvoudig gekleed te zijn en mag zelf beslissen of hij geblinddoekt wil worden, staan, zitten of knielen. Alleen mag hij zelf niet bepalen of hij gebod of vastgebonden moet worden. Dat bepaalt de rechterlijke autoriteit.

Het vuurpeloton dient aan te leggen op de veroordeelde ter hoogte van zijn borst. Daarna geeft de commandant van het vuurpeloton het commando 'Vuur!'

Het einde

Indien na het vuren de veroordeelde nog tekenen van leven vertoont, moet er wat gebeuren. Het vuurpeloton nogmaals laten schieten? Nee, zegt het Koninklijk Besluit, dan laat de commandant van het vuurpeloton de veroordeelde onmiddellijk door 'den onderofficier van het vuurpeloton het genadeschot toebrengen, waarbij de loop van het vuurwapen tegen het hoofd boven het oor van de veroordeelde gehouden wordt' ...Pang!

Dat gaat nu veranderen. Het komt niet meer voor in het nieuw in te voeren militair straf- en tuchtrecht. De ontstellende rol van de onderofficier als uiteinde-



lijke afmaker van een mensonterende zaak, komt te vervallen.

Doodstraf is een totale straf. Je straft een individu totaal, voor één facet van zijn leven. Al de andere facetten van de veroordeelde als mens, tellen niet mee. Het is totaal, afgelopen! Maar wel met eenparigheid van stemmen.

Doodstraf is onmenselijk en oorlog is geen voetbal!

Pieter de Jager

prikkels

Vijandbeeld

We gaan dus deelnemen – op verzoek van de VS – aan een oorlog, die niets te maken heeft met de bedreiging van ons grondgebied. Het is wel een bedreiging voor onze welvaart. Daar wijst de president van de VS dan ook op. Hij vindt dat wij aan die oorlog moeten deelnemen omdat ons levenspeil afhankelijk is van de rust in dat deel van de wereld. Willen we onbeperkt in onze auto blijven rijden dan is deelnemen aan die oorlog een noodzaak. Een nieuw motief om ten strijde te trekken.

De dienstplichtigen bij onze marine hadden een vrije keus om mee te gaan. De meesten zagen de extra oorlogspremie wel zitten en op één na gingen ze mee naar de Golf. De vrijwillig dienende militairen hadden die keus niet. Ze moeten nu deelnemen aan een oorlog waarvan ze geen notie hadden toen ze hun handtekening plaatsten om deel uit te maken van de krijgsmacht.

De interne voorlichting binnen de krijgsmacht na de tweede wereldoorlog was eenvoudig. Het allesoverwoekerende communisme, dat onze vrijheid en democratie bedreigde, was een duidelijk vijandbeeld. Ver van ons bed vochten de Amerikanen al tegen dat gevaar in Korea. Daar kon je als Nederlands militair op vrijwillige basis aan deelnemen. Bij de oorlog in Vietnam kwam geen verzoek van onze grote bondgenoot. Wij zouden alleen in actie komen indien die vijand binnen het NATO-gebied zou verschijnen.

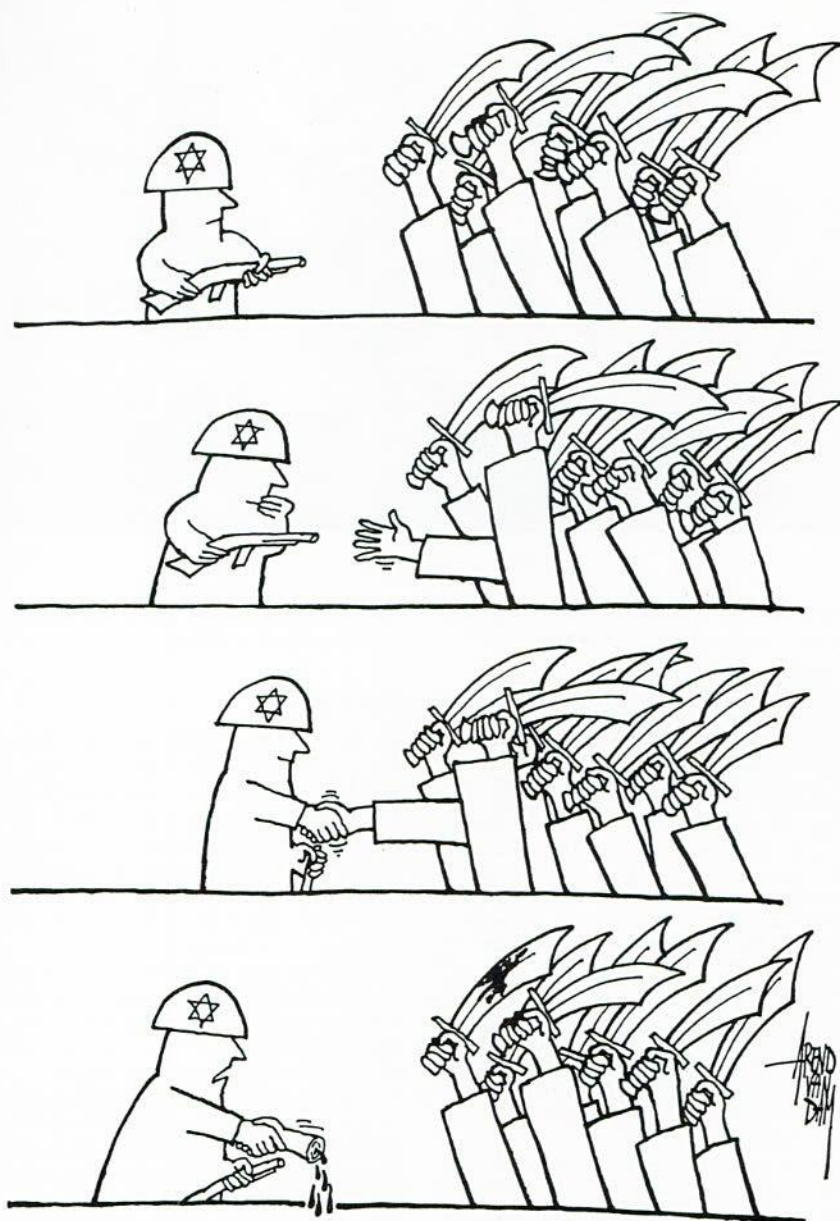
Het communisme is nu in ontbinding en direkt ligt onze oorlogstaak buiten dat NATO-gebied. We worden betrokken bij een oorlog binnen de Arabische wereld. Een wereld waar men de woorden van vrijheid en democratie niet kent. Integendeel, daar worden de mensenrechten niet beleden. Wie het met de dictatuur niet eens is wordt gemarteld en daarna opgehangen of onthoofd. De rechtspraak vindt plaats aan de hand van eeuwenoude boeken, waarin staat dat voor een eenvoudige diefstal de rechterhand wordt afgehakt. Geestelijk bevinden de elkaar bestrijdende partijen zich nog in het Stenen Tijdperk. De wapens aan die partijen zijn geleverd door de landen die nu vinden dat het onjuist is wat er nu gebeurt.

Ook wij gaan ons er dus mee bemoeien en sturen marineschepen, mogelijk een F-16 squadron en als de strijd echt losbrandt zal meer noodzakelijk zijn. Vanaf nu is het dus geen strijd meer voor het verdedigen van het grote goed van onze vrijheid en democratie. De interne voorlichting zal binnen de krijgsmacht een ander verhaal moeten houden. Dat we gaan strijden voor ons welvaartspeil, dat voor een belangrijk deel door olie wordt bepaald die uit dat Midden-Oosten afkomstig is. Dat we daarom het verzoek van de VS aan ons niet

kunnen negeren, want ook daar wordt de welvaart bedreigd.

De veroorzaker van die bedreiging is in het vervolg onze vijand en onze grootste bondgenoot zal bepalen wie dat is.

Cor Out



boeken

Staatsboerderij

Van de Chinese auteur X.L. Zhang verscheen een vervolg op het eerder verschenen 'De vrouw in het riet'. Titel van deze nieuwe roman: 'Eethuisje Amerika'. Zhang werd in 1957 vanwege 'rechtse activiteiten', veroordeeld tot vier jaar werkkamp. In deze autobiografische roman beschrijft hij een aantal maanden uit het leven (winter '61-'62) van Zhang Yonglin, die net ontslagen is uit een werkkamp en



tewerk wordt gesteld op een staatsboerderij in de provincie. Zeer ondervoed wekt hij het medelijden op van de eveneens daar werkzame jonge ongehuwde moeder Ma Yinghua. Deze vrouw, die aan diverse mannen verstrooiing biedt en daarvoor bijzondere rantsoenen graan ontvangt, zet Zhang iedere avond een extra maaltijd voor. Het gedrag van Ma is voor de dorpsbewoners aanleiding haar huis 'Eethuisje Amerika' te noemen (In de ogen van de Chinezen staat Amerika gelijk aan overvloed en zedeloosheid). Wanneer Zhang er weer bovenop is en voor zichzelf besloten heeft met Ma te trouwen, wordt hij plotsklaps overgeplaatst. De roman geeft een goed beeld van het leven op zo'n staatsboerderij, maar bevat, ook tussen de regels door, weinig kritiek op het systeem. Dit in tegenstelling tot 'De vrouw in het riet'.
X.L. Zhang: Eethuisje Amerika. Het Wereldvenster, Houten 1990. 216 blz. f 27,50. (WH)

Racisme

'Is een Nederlander beter dan een ander? Of, met andere woorden, waarom wordt het racisme in Nederland zo krampachtig weggestopt? Ik vind dat ongeacht haar/zijn komaf, beroep of economisch-maatschappelijke positie, in principe geen enkele witte Nederlander vrij is van racistische vooroordelen. Het erkennen ervan is de enige uitweg

om eigen denken en houding ter discussie te stellen.'

Dit kenmerkende citaat is afkomstig uit één van de columns van Papatya Nalbantoğlu, die zij in de periode 1986-1989 schreef voor 'Het Schoolblad', het vakblad van de ABOP. Deze zijn nu gebundeld en verschenen onder de titel 'Wegens emancipatie gesloten'. Vaak put ze uit haar eigen ervaring en dagelijkse praktijk. Jarenlang is deze Turkse vrouw werkzaam geweest in het OETC (Onderwijs Eigen Taal en Cultuur) en nu is ze beleidsmedewerker van het coördina-



tiebureau voor het minderhedenbeleid in Amsterdam.

De columns zijn stuk voor stuk aktueel, fel, kritisch en zetten aan tot nadenken. Bovenstaand citaat komt uit de eerste column maar dat is toeval; elke column is in feite een spiegel die de witte Nederlander wordt voorgehouden. Met eenvoudige middelen is Nalbantoğlu in slechts 132 pagina's in staat het alledaagse racisme genadeloos onder de aandacht te brengen.

Al eerder heeft zij indrukwekkende produkten afgeleverd (o.a. 'De krullen van Mine') en ook deze bundel heeft bij mij weer sporen nagelaten.

Papatya Nalbantoğlu: Wegens emancipatie gesloten. An Dekker, Amsterdam 1990. 132 blz. f 19,90. (KH)

Epos of boeket

Van Malcolm Bosse (auteur van de bestseller 'Warlord') verscheen onlangs de lijvige roman 'Vreemdeling aan de poort', volgens de achterflap een epos over het Indonesië van 1965. In werkelijkheid wordt deze roerige periode uit de Indonesische geschiedenis er met de haren bijgesleept en dient slechts als lokkertje om dit verhaal, dat in een boeket-reeks niet zou misstaan, nog enig gewicht te geven. Het verhaal is snel verteld. De Amerikaanse architect Vern Gardner ontmoet, tijdens werkzaamheden op Sumatra, zijn landgenote Maggie, antropologe. Korte tijd later trouwen ze. Wanneer Vern zijn werk af is vertrekken ze samen naar Jakarta waar hij, bij de autoriteiten, een vergunning



probeert los te krijgen om een hotel te bouwen op Bali. Terwijl Vern wacht op de benodigde papieren vertrekt Maggie – die Jakarta maar een hel vindt – met een kennis naar Yogyakarta. Daar ontmoet ze de dalang (=poppenspeler) Budi Gitosuwoko op wie ze smoorverliefd wordt. Ondanks het feit dat het met deze Budi slecht afloopt wenst Maggie in Yogyakarta te blijven en vertrekt Vern alleen naar Bali.

Bosse gokt met zijn roman op twee groepen kopers: politiek/historisch geïnteresseerden in Indonesië en de liefhebbers van een romantisch verhaal. Beide worden teleurgesteld. De eerste vanwege de inhoud, de tweede vanwege de prijs.

Malcolm Bosse: Vreemdeling aan de poort. Het Spectrum Utrecht, 1990. 525 blz. f 49,90. (WH)

Solliciteren

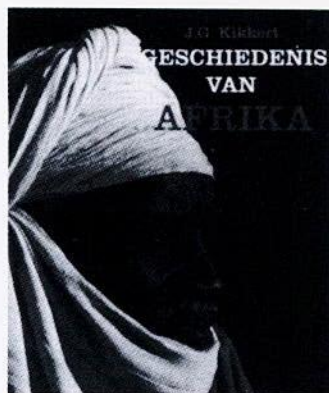
Wie op zoek is naar een baan gaat solliciteren. Omdat er meer aanbod is dan vraag, zullen er steeds meer mensen worden afgewezen dan aangenomen. Voor de afgewezenen betekent dat opnieuw solliciteren. Voor een betrekkelijk grote groep komt het neer op solliciteren en nog eens solliciteren. Naarmate men vaker wordt afgewezen zal het zelfvertrouwen meer op de proef worden gesteld. Die groep vertwijfelden is de doelgroep waar diverse uitgeverijen met hun zogenaamde sollicitatie-boeken op mikken.

Een goed voorbeeld daarvan is het sollicitatie-woordenboek 'Zogenaamd Zogenaamd' van N.A.F.M. Schreiner. Dit boekje speelt in op het feit dat in personeelsadvertenties steeds vaker wordt gewerkt met vreemde benamingen, bijvoorbeeld een verkoopchef heet tegenwoordig sales manager. Of dit boekje met hedendaagse functiebenamingen de wanhopig zoekende echt veel verder zal helpen valt ernstig te betwijfelen. Het boekje vertelt namelijk nauwelijks veel meer dan dat tax manager staat voor hoofd van de fiscale afdeling, division manager afdelingshoofd betekent, general manager algemeen chef, kitchen manager hoofd van de keuken, enz. enz. Wie zou daar nu werkelijk mee aan een baan worden geholpen? Ik denk niemand.

N.A.F.M. Schreiner: Zogenaamd Zogenaamd. De Fontein, Baarn 1990. 76 blz. f 10,-. (WH)

Afrika

De 'algemene geschiedenis' die wij nog maar kort geleden leerden was eigenlijk de geschiedenis van Europa. Wat later is daar de geschiedenis van de Verenigde Staten en delen van Azië (China, Japan en het Midden-Oosten) aan toegevoegd. Toch zijn er



nog hele werelddelen waar wij nauwelijks iets van af weten. Eén zo'n kontinent is Afrika.

In zijn 'Geschiedenis van Afrika' beschrijft J.G. Kikkert de Afrikaanse geschiedenis vanaf de Griekse oudheid, de 'Gouden Koninkrijken' zoals het tot de verbeelding sprekende Timboektoe, de verdeling van Afrika door de Europese grootmachten (midden vorige eeuw) om tenslotte te eindigen met het dekolonisatieproces.

Weliswaar behandelt de auteur de geschiedenis van dit even kleurrijke als immense werelddeel in vogelvlucht, maar hij slaagt er toch uitstekend in een overzichtelijk 'boekje open te doen'. Voor diegenen die snel iets willen terugzoeken is achterin een register opgenomen. Zonder meer een prijzenswaardig idee van de auteur en de uitgever dit boek resp. te schrijven en uit te geven.

J.G. Kikkert: Geschiedenis van Afrika. Fibula (Unieboek), Houten 1990. 168 blz. f 19,90. (WH)

Mensenrechten

Met het aantreden van Gorbatsjov heeft ook de Conferentie over Veiligheid en Samenwerking in Europa (CVSE, kortweg 'Helsinki')



ki' genoemd) een sterke ontwikkeling doorgemaakt. Waar 'Helsinki' vroeger een platform was van de Oost-West-konfrontatie, is het nu veeleer een forum waar zakelijk wordt gesproken op het terrein van veiligheidsvraagstukken, de economische problematiek en de mensenrechten. Met name die laatste staan centraal in de studie 'Helsinki is overal' van dr. W.J.M. van Genugten, ook al geeft hij voortdurend aan hoe de mensenrechtenproblematiek zich verhoudt tot de andere CVSE-vraagstukken. De auteur laat duidelijk zien dat tijdens de Derde Toetsingsconferentie van de Slotakte van Helsinki (Wenen 1986-1989) het Oost-Westdenken over mensenrechten aanzienlijke wijzigin-

gen heeft ondergaan en dat 'Wenen' daarom kan worden beschouwd als een voorbode van en stimulans achter de veranderingen die later in 1989 en in het begin van 1990 in Oost-Europa zouden plaatsvinden. Een nuttige studie.

W.J.M. van Genugten: Helsinki is overal. Studiecencentrum voor Vredesvraagstukken, Postbus 9108, 6500 HK Nijmegen 1990, 171 blz. f 22,75. (WH)

Wapenbroeders

Van de grote achtdelige (!) romanserie 'De Wapenbroeders', over de lotgevallen van Amerikaanse militairen vanaf de Tweede Wereldoorlog tot heden, verscheen medio dit jaar het vijfde deel 'De Groene Baretten'. Deze door W.E.B. Griffin geschreven boeken zijn weliswaar geromantiseerd, maar steeds geplaatst tegen de achtergrond van een periode van de moderne wereldgeschiedenis. De Tweede Wereldoorlog was het decor waartegen 'De Luitenanten' zich afspeelde, de Korea-oorlog dat van 'De Kapiteins', in 'De Majors' raakte de VS betrokken bij de oorlog in Zuid-Oost Azië, terwijl het opleiden van soldaten voor geheime operaties (o.a. Cuba) een centraal thema was in 'De Kolonels'. Met 'De Groene Baretten' wordt een nieuw tijdperk in de Amerikaanse oorlogvoering ingeleid. Na een buitengewoon zware en afmattende vooropleiding, waarin het uiterste van hun kunnen wordt ge-



vergd, hun zenuwen op de proef gesteld en hun offervaardigheid getest, worden 'de baretten' ingezet in Vietnam, voor het voeren van een guerilla-oorlog. Evenals de voorgaande delen zeer vlot geschreven en wederom bol van spanning, actie en romantiek.

W.E.B. Griffin: De Groene Baretten. Het Spectrum, Utrecht 1990. 413 blz. f 49,90. (WH)

Afrikaanse letterkunde

De belangstelling voor Afrikaanse literatuur is in het westen de laatste jaren enorm toegenomen. Auteurs als Achebe, Emecheta en Ousmane (om er maar een paar te noemen) hebben een grote lezerskring opgebouwd, terwijl de Nigeriaan Soyinka in 1986 werd onderscheiden met de Nobelprijs voor



literatuur. Ook in Nederland neemt het aantal liefhebbers voor het Afrikaanse boek duidelijk toe, getuige bijv. het feit dat in de Knipscheer zijn Afrikaanse Bibliotheek achterelkaar voorziet van nieuwe titels. Kortom: de Afrikaanse literatuur is in opmars.

Het is dan ook heel plezierig voor de talloze lezers van de literatuur uit dit werelddeel dat onlangs een herdruk is uitgekomen van 'Afrikaanse letterkunde' van prof. dr. Mineke Schipper. Het boek is samengesteld uit twee delen. In het eerste deel schetst de auteur de plaats en de betekenis van de mondeling overgeleverde literatuur. Deze orale literatuur is een belangrijke vorm van inspiratie gebleken voor veel Afrikaanse schrijvers, aan wie het tweede gedeelte is gewijd. Voor wie geïnteresseerd is in de Afrikaanse letterkunde (ten zuiden van de Sahara) kan ik dit even boeiende (al is het een hele kluit) als praktische (als naslagwerk, natuurlijk zit er een register in) boek van harte aanbevelen.

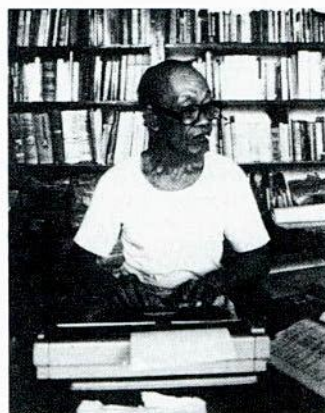
Mineke Schipper: Afrikaanse letterkunde. Ambo Baarn 1990. 279 blz. f 49,50. (WH)

Indonesische revolutie

De internationaal bekende Indonesische schrijver Pramoedya Ananta Toer (geb. 1925) nam actief deel aan de Indonesische vrijheidstrijd tegen Nederland. In 1947, kort na de Eerste Politieke Akte, werd hij door de Nederlanders gearresteerd en tot 1949 gevangen gehouden. In de loop van de jaren vijftig, wanneer in Indonesië de idealen van de Revolutie beginnen te verbleken, verruilt Pramoedya het schrijverschap grotendeels voor de daad van de sociale strijder. Dit komt hem wederom duur te staan. Vrij snel na de mislukte kommunistische staatsgreep van 1965 wordt hij opnieuw gearresteerd en, zonder aanklacht en zonder proces, gevangen gezet op het Molukse eiland Buru. Tegenwoordig woont hij in Jakarta, maar is beperkt in zijn bewegingsvrijheid (zijn boeken zijn in Indonesië nog steeds verboden).

Een groot deel van zijn literaire werk schreef hij tijdens en kort na de onafhankelijkheidstrijd van zijn land (1945-1949).

De recentelijk uitgekomen vertaling van zijn roman 'Guerillafamilie' (1949) is misschien wel zijn meest bezeten en daardoor meest aangrijpende werk uit de periode vóór 1965. Het beschrijft de, tot drie dagen in elkaar geperste, geschiedenis van een gezin, waarvan alle familieleden, ieder op zijn eigen wijze, betrokken zijn bij de Indonesische onafhankelijkheidstrijd. Zo op het eerste gezicht een strijd tegen de Nederlanders, maar in wezen een gevecht om de menselijke waardigheid en een hartstochtelijk pleidooi tegen oorlog en geweld. Hun leven, en ook hun dood, heeft alleen betekenis wanneer de menselijkheid er dichterbij mee wordt gebracht. Althans zo lees ik deze fascinerende, de eerlijkheid gebiedt te zeggen soms wat al te huilerige en sentimentele, roman.



Pramoedya Ananta Toer: Guerillafamilie. De Geus, Breda 1990. 309 blz. f 39,50. (WH)

Defensie

De alom bekende AO-boekjes hebben de reputatie dat ze je heel globaal in pak weg 25 blz. behoorlijk goed kunnen informeren over een aktueel onderwerp. In 'Defensie, nu en straks', geschreven door Jamilla L. Luijckx-Westerop, wordt dat nog weer eens bevestigd. In precies 31 pagina's schetst de auteur de ontstaansgeschiedenis van de NAVO en het Warschau-pact, het verloop van de Koude Oorlog en de achtereenvolgende NAVO-strategieën ('zwaard en schild', 'massale vergelding' en 'aangepast antwoord'). Terloops probeert ze ook nog enige ordening aan te brengen in het doolhof van besprekingen en verdragen (SALT, INF, START, CFE, CVSE, enz.) en belicht ze de rol die Nederland in de NAVO heeft gespeeld en welke invloed het bondgenootschap heeft gehad op onze defensie. Het boekje eindigt met de aktuele stand van zaken: de gigantisch gewijzigde verhouding tussen Oost en West en welke gevolgen dat heeft voor defensie. In dit deel van het

boekje komen onderwerpen als herstructurering van de krijgsmacht (mobiel-flexibel-multi-inzetbaar), reducties, VN-taken en het al of niet handhaven van de dienstplicht aan de orde.

Wie minstens de discussies, over de volop in beweging zijnde defensie, nog een beetje wil blijven volgen zal er behoefte aan hebben de stroom aan ontwikkelingen te ordenen. Dit boekje in al zijn beknoptheid, kan daar zeker toe bijdragen.



Jamilla L. Luijckx-Westerop: Defensie, nu en straks. Bestellen kan door overmaking van f 3,50 op giro 287934 t.n.v. Stichting IVIO/AO te Lelystad o.v.v. AO 2332. (WH)

Aanklacht vol humor

'Ik ben geboren uit de kinderslag en een vrije dag...' Zo begint de tweede roman van Christiane Rochefort 'Kindertjes van deze eeuw' (1961), na haar veelgeprezen debuut 'Rust voor een strijder' (1958). Er verscheen snel een Nederlandse vertaling (in 1962 van Jean A. Schalekamp bij Contact) en dit jaar kwam uitgeverij An Dekker met een herdruk in haar voortreffelijke (en laaggeprijsde) Reeks Moderne Klassieken.

De ik-figuur is Josyane, oudste dochter in een Frans arbeidersgezin, woonachtig in die nieuwe betonnen blokkendozen rond Parijs (of Londen, of Amsterdam enz.) In een mokerharde, recht voor-z'n-raap taal verwoordt het opgroeiende meisje Rocheforts aanklacht tegen het leven van de 'nieuwe klasse' van betrekkelijk welvarende arbeiders, met nog maar één droom: een tweedehands autootje, iets mooier dan die van de burens. Subtiële waarnemingen, sterke dialogen, bijtende ironie, cynische humor, quasi-luchtige toon, ziedaar enkele ingrediënten van dit juweeltje van een roman, waaruit hier een wat langer citaat:

'Ze (buurvrouw Paulette Mauvin) kreeg een jongen. Ze maakte niets anders dan jongens en daar was ze trots op. Zij in haar eentje leverde het vaderland minstens een volledig executiepeloton; het is waar, het vaderland had haar vooruit betaald, het had er recht op. Ik hoopte dat er tegen die tijd oorlog zou komen, zodat al dat materiaal tenminste gebruikt kan worden, want verder diende het eigenlijk nergens voor, ze waren allemaal zo stom als het achter-

eind van een varken. Ik dacht aan de dag waarop alle zonen Mauvin het bevel Voorwaarts! zouden krijgen, en hup, daar lagen ze allemaal op het veld van eer, en dan zetten ze er een kruis bovenop: hier sneuvelde Mauvin TV, Mauvin Auto, Mauvin Koelkast, Mauvin Mixer, Mauvin Wasmachine, Mauvin Tapijt, Mauvin Pressure Cooker, en met het pensioen dat ze dan kregen konden ze nog een stofzuiger en een familiegraf betalen.'

Er valt veel te lachen bij dit in wezen diep trieste en o zo herkenbare verhaal.

Christiane Rochefort: Kindertjes van deze eeuw. An Dekker, Amsterdam 1990. 157 blz. f 15,-. (FS)

Rocky Mountains

'Sinds het middageten had ik mijn behoefte opgehouden voor een ceremoniële pispauze, gepland op de top van de pas. Ik wilde een straal van mijn hoogste urine precies op de waterscheiding lozen. Ik wilde hem zich zien splitsen, oostwaarts en westwaarts vloeiend, in twee betekenissvolle stroompjes, boodschappers die de verre zeeën het nieuws zouden verkondigen dat ik me uiteindelijk op de Continentale Scheiding bevond.'

Aan het woord is de Engelse globetrotter en schrijver Stephen Pern (1950), die in 1983 een gigantische voettocht ondernam door het Amerikaanse deel van de Rocky Mountains. Na eerdere zwerftochten op andere continenten (o.a. twee jaar in de rimboe van Afrika), werd hij gefascineerd door The Great Divide. Deze Continentale Scheiding doet in het Amerikaanse en Canadese Rotsgebergte de verschillende grote rivieren zowel oostwaarts (naar de Atlantische Oceaan) als westwaarts (richting Stille Oceaan) stromen.

In 'Over de kruin van Uncle Sam' doet Peru, op humoristische wijze, verslag van zijn ontdekkingsreis over grotendeels ongebaande wegen door het afwisselende gebergte. Hij komt in de woeste natuur en de vaak barre weersomstandigheden (mist, regen, sneeuw) soms honderden kilometers geen mens tegen, maar zichzelf des te meer. Zoals in de buurt van Hagar Mnt. (4.036 m) in Noord-Colorado:

'Met een touw had ik makkelijk naar de helling kunnen afdalen, maar ik had geen touw. Ik had helemaal geen klimgerei van betekenis. Wat ik wel had was een allezeus groot probleem. Ik zat vast op een steile rotswand,

kilometers van de bewoonde wereld maar akelig dicht bij de vergetelheid. Als er ooit iemand tegen mijn lijk aanliep hadden ze een dag nodig om de stukjes bij elkaar te rapen.'

Zó spectaculair verliepen (gelukkig) niet alle dagen. Tussen zijn vertrek op 5 mei uit Antelope Wells, even boven de Mexicaanse grens, en zijn aankomst op 18 oktober bij het Waterton Lake op de grens met Canada, legde Peru 3.755 km af door de staten New Mexico, Colorado, Wyoming en Montana. En daar valt heel wat over te verhalen, hetgeen Peru smakelijk doet! Jammer dat er, naast de routekaartjes, geen van zijn vele foto's zijn opgenomen. **Stephen Peru: Over de kruin van Uncle Sam.** Het Spectrum, Utrecht 1990. 257 blz., f 34,90. (FS)

Rituelen

Het is onmiskenbaar: de interesse voor rituelen is de laatste jaren sterk toegenomen, getuige tenminste het aantal publikaties op dit gebied. Bij rituelen kun je denken aan 'vreemde' ceremonies van verre natuurvolkoren,



religieuze plechtigheden van wereldgodsdiensten, 4 mei-herdenkingen, maar ook aan een commando-overdracht op het kazerneplein, de christelijke uitvaartceremonie van je buurvrouw of de humanistische huwelijksvoltrekking van je neef, enz. Het is een rijk en interessant gebied om van kennis te nemen én om over na te denken in hoe verre rituelen een rol (kunnen) spelen in je eigen leven. Belangstellenden moeten beslist kennis nemen van het deze zomer verschenen themanummer over rituelen van het tijdschrift Prana. In een twaalfdel artikel wordt over de meest uiteenlopende rituelen geschreven door ter zake kundige auteurs. Met uitzondering van het zeer verhelderende artikel van Robert Hartzema over 'Sjamanistische rituelen' volsta ik hier – om redenen van plaatsruimte – met slechts een opsomming van de overige titels zonder de auteursnamen: Rituelen bij dieren en mensen, Navajo genezingsrituelen, Rituelen in de Vrijmetselarij, Traditionele rituelen van Zuid-India, Seksuele praktijken in geheime tantrische rituelen, Gerechtigheid en vrijheid (over het zinsverband van de christelijke rituelen), ben ik de ceremoniemeester? (over mythen en riten), Dansend temidden van dans, De macht van de toga (over rituelen in de rechtszaal), Het spel en de regels (over filosofie en rituelen) en Joodse rituelen. Zoals gewoonlijk is ook dit Prana-num-

mer fraai, deels in kleur, geïllustreerd.

Prana (nr. 60) over Rituelen. Ankh-Hermes, Deventer 1990. 100 blz. geill. f 11,-. (FS)

Sjamanka in Australië

'Ik ben een sjamanka, een vrouwelijke sjamaan. Ik ben twaalf jaar in de leer geweest bij een vrouw met kennis, Agnes Fluitende Wapiti, een Indiaanse uit Manitoba, Canada. Jaren geleden ben ik ingewijd in de Zusterschap van de Schilden, die bestaat uit vierenveertig vrouwen uit alle delen van de wereld, die elk een inheemse cultuur vertegenwoordigen.'

Aldus Lynn V. Andrews in de inleiding van haar onlangs verschenen vijfde boek 'Kristalvrouw'. Ditmaal spelen haar spirituele avonturen zich niet af rondom het Cree-reservaat in Canada (zoals in 'Medicijnvrouw', 'De vlucht van de zevende maan' en 'Sterrenvrouw') of in Mexico ('Jaguarvrouw'), maar bij de aboriginals in de binnenlanden van Australië.

'De oude sjamanen hebben altijd al begrepen wat energie was. Ze wisten hoe ze deze moesten transformeren en gebruiken om ermee te genezen en te verlichten. Uit het gebeente van hagedissen, het kristal van de Regenboogslang en het geluid van het bromhout kwam de roep van de heilige geesten van de Droomtijd. Er nam een verhaal bezit van mij. Het werd geboren uit de Koerie-volkoren in Australië. Door de manier waarop zij mij inwijdden in de tradities van het sjamanisme ontstond een vreemd en wonderschoon verhaal.'



Dat verhaal vertelt Lynn Andrews in 'Kristalvrouw', waarbij ze haar lezers als vanouds de gebeurtenissen – rituele ceremonies, genezingen door de geestelijke kracht van kristallen, het ontdekken van duizenden jaren oude inheemse wijsheden – intens laat meebeleven. Ze weet in haar boeken, door de meest mysterieuze avonturen heen, verbinding te maken met hoogst actuele onderwerpen voor wie met eigen geestelijke groei bezig is: vereniging van het mannelijke en vrouwelijke in onszelf, bevrijding van (doods-)angsten en depressiviteit, doorbreking van een slecht zelfbeeld, eenheidsbeleving met natuur en kosmos e.d. Extra boeiend, als je er voor open wilt staan.

Lynn V. Andrews: Kristalvrouw. Service, Cothen 1990. 304 blz. geill. f 32,50. (FS)

Liefde en seks

Van oudsher werd in China seks openlijk gebruikt als een vorm van genezing en een natuurlijke weg naar geestelijk evenwicht. Taoïstische meesters kennen – eeuwenlang in het geheim overgeleverde – methoden, die het mannen mogelijk maken hun seksualiteit verder te ontwikkelen en de vitale lichaamsfuncties te verjongen en te versterken. Die methoden leren een man zijn seksuele energie te beheersen, hoe die het beste tijdens het vrijen met een vrouw uit te wisselen en vooral hoe die naar een hoger spiritueel nivo te transformeren. Deze technieken zijn gene mechanische plaats-



vervangers voor liefde (die blijft per definitie een nooit te doorgronden mysterie) en eenmaal geleerd kun je ze zelfs gerust vergeten. Want al doende heb je een houding en inzicht verworven, waardoor je ten diepste 'weet' dat het genot en seks extatisch en langdurig uitlijkt boven dat van een orgasme.

Uiterst beknopt is hiermee aangeduid waarom het gaat in het dit voorjaar verschenen 'Taoïstische geheimen der liefde – Transformatie van de mannelijke seksuele energie' (in '91 verschijnt een tweede deel over de vrouwelijke energie). De auteurs, Mantak Chia en Michael Winn, deden jarenlange praktijkervaring op door hun werk bij het Healing Tao Center in New York. Maar de basis voor dit boek werd gelegd door Chia die, na 15 jaren van reizen en studie in het Verre Oosten, opmerkte: 'Ik heb een berg boeken gelezen die mij vertelden hoe fantastisch de esoterische liefdesdaad was, maar geen enkele legde precies uit hoe dit moet worden bedreven. Dus besloot ik er zelf een te schrijven.'

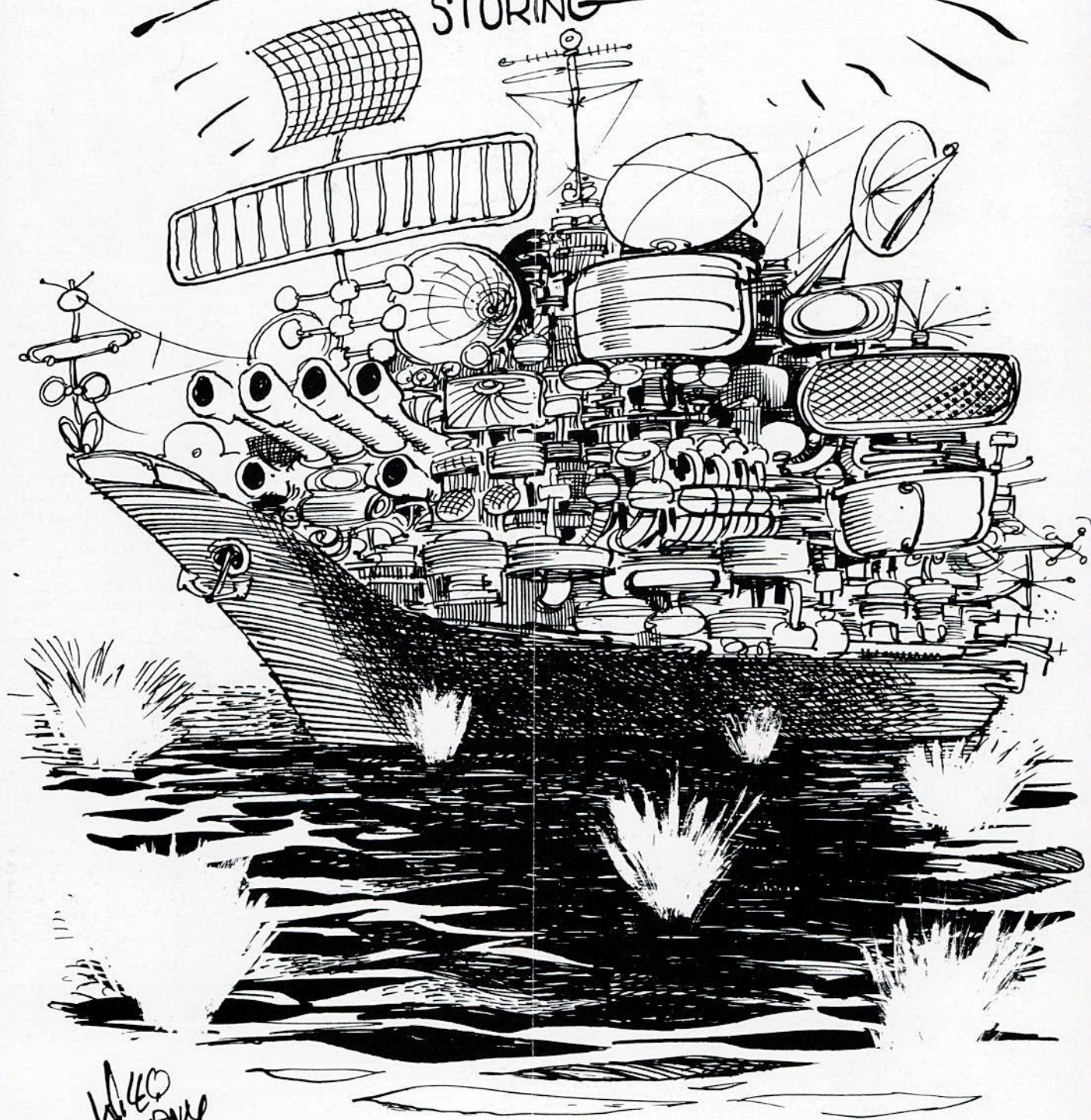
Overigens is dit, met vele tekeningen geïllustreerde, boek volgens de auteurs een waardevolle aanvulling op het standaardwerk 'Sexuele geheimen' van Nik Douglas en Penny Slinger (Service, Cothen 1989; zie EGO van mei '89).

Een mooi uitgegeven en inspirerend boek voor wie serieus wil werken aan zijn eigen groei naar lichamelijke en geestelijke gezondheid en harmonie.

Mantak Chia/Michael Wim: Taoïstische geheimen der liefde. Ankh-Hermes, Deventer 1990. 296 blz., veel ill., geb. f 56,-. (FS)

Karen en Wim Heij
Frank Spoelstra

WIJ MOETEN DE OORLOG
ENIGE OGENBLIKKEN ONDERBREKEN
VANWEGE EEN
TECHNISCHE
STORING.....



WILCO
GAMMAY